ספר הבגרות בהיסטוריה חלק א' כולל את כל מה שצריך כדי להצליח בבחינת הבגרות בהיסטוריה א', במועד קיץ 2012. בספר נמצאים כל הנושאים לבגרות בהתאם למיקוד הבחינה של משרד החינוך. הספר ערוך וכתוב בשפה ברורה ובהירה. לאורך הספר ניתן למצוא סודות וטיפים כיצד ללמוד, כיצד לארגן את נושאי הלימוד, כיצד לענות תשובות בהיסטוריה, כיצד לקבל את מקסימום הנקודות בכל שאלה. הספר ערוך באופן דיגיטלי כך שניתן לקרוא וללמוד בכל מקום בבית על המחשב בדרך בטלפון או באייפד.

כל מה שצריך כדי להצליח בבגרות בהיסטוריה.

כל מה שצריך כדי להצליח בהיסטוריה א' | קיץ 2012

כל סודות הבגרות נחשפים

מיכאל דדון | אתר הבגרות

תוכן עניינים

מיקוד ליחידה א' בהיסטוריה, מועד קייץ 2012

א. הלאומיות באירופה במאה ה-19

1. מהי הלאומיות המודרנית כתופעה חברתית, תרבותית ופוליטית. (שינוי הסדר החברתי, הרס הסדר שהיה ויצרת סדר חדש) עמ':10-22
3. הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19 |רעיוני, היסטורי, חברתי - כלכלי ולהתגבשותן.(מהפכות, קידמה, זכויות אדם, נאורות)
4. דפוסי ההגשמה של תנועה לאומית אחת באירופה במאה ה 19, היוונית והאיטלקית. מי שלט במדינה, מטרת המאבק, הכוחות הפעילים שהניעו את המאבק, השלבים העיקריים במאבק, הגורמים המסייעים והגורמים המעכבים בניהול המאבק, תוצאות המאבק.

ב. התנועה הלאומית היהודית - הציונות (עמ':50-62)

1. הגורמים לצמיחתה ולהתארגנותה של התנועה הציונית .(אנטישמיות, חילון, השפעות מאירופה, הגירה, ארץ ישראל)
2. פועלו של בנימין זאב הרצל לבניית התנועה הציונית ולארגונה: 'מדינת היהודים', תכנית באזל, המסגרות הארגוניות למימוש מטרות התנועה, ניסיונותיו לקדם את קבלת הצ'ארטר, ויכוח אוגנדה.
3. הוויכוח בין הציונים: מהי הבעיה העיקרית של היהודים בגולה, ומהן הדרכים להתמודדות עימה.

ג. דפוסי הפעילות של התנועה הציונית

2. פעולותיהם של הציונים בארץ-ישראל עד מלחמת העולם הראשונה: הסיבות לעליות לארץ-ישראל, מפת ההתיישבות, צורות התיישבות, מסגרות פוליטיות, חברתיות וביטחוניות, תרבות וחינוך, אישים וארגונים שסייעו לפעילות הציונית.

ד. התנועה הציונית והיישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

5. הצהרת בלפור: תוכנה, הקשיים הנובעים מנוסח ההצהרה, האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה, כיצד קיבלו אותה הציונים, היהודים המשתלבים והערבים.

ה. השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה, במאה ה-19.

נקודות דמיון ושוני: הגורמים להתעוררות התנועות הלאומיות, המטרות, דפוסי הנהגה, הדרכים שננקטו לקידום מטרות התנועות הלאומיות, הקשיים שעמדו בדרכן.

נושא ב' ערים וקהילות- חברה ותרבות בימי הביניים

העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה

1. הגורמים שסייעו לייסודן של ערים חדשות ולחיזוקן של ערים קיימות באימפריה המוסלמית.

הקהילה היהודית בעיר המוסלמית

המעמד המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות.

מאפייני הקהילה היהודית, ההנהגה העצמית ומוסדותיה בעולם המוסלמי.

העיר באירופה הנוצרית והקהילה היהודית בה

העיר באירופה הנוצרית

1. הגורמים שסייעו לייסודן של ערים חדשות ולחיזוקן של ערים קיימות באירופה הנוצרית בימי הביניים.

3. היחסים בין תושבי העיר לבין השלטון: המאבק של תושבי העיר להשגת חירויות, הדפוסים השונים של מתן חירויות על ידי השליטים במקומות השונים.

4. המבנה החברתי בעיר: ניידות חברתית, משמעות המושג 'אזרח חופשי', מעמד הנשים בעיר.

6. העיר כמרכז תרבותי- חינוכי (אוניברסיטאות) וכמרכז כלכלי (גילדות, שווקים, ירידים, בנקים).

הקהילה היהודית בעיר הנוצרית

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים הנוצריות.
2. הדמיון והשוני בין הקהילה היהודית לקורפורציות אחרות שהתקיימו בערים.

ד.עיר מדגימה - פראג

3. העיר פראג

ב. הביטויים למרכזיותה של פראג בתחומים המדיני, הכלכלי, הדתי והחינוכי-תרבותי .

4. הקהילה היהודית בפראג

א. היחס של השלטון המרכזי ושל תושבי פראג הנוצרים אל היהודים: המעמד המשפטי של יהודי פראג , הרקע לגירושים של יהודי העיר והסיבות להחזרתם.

ג. הארגון המנהלי והמוסדות המרכזיים של הקהילה היהודית בפראג.

ד. הפעילות הכלכלית של יהודי פראג, " יהודי החצר".

חלק א' | הלאומיות באירופה במאה ה-19

1. הלאומיות המודרנית כתופעה חברתית, תרבותית ופוליטית.

התפתחות הלאומיות במהלך המאה ה -19 היא תופעה חברתית, תרבותית ופוליטית.
במהלך המאות ה – 18 וה – 19 התרחשו באירופה מהפכות ששינו את פני החברה מקצה לקצה.
המהפכה התעשייתית, גרמה לתופעות שונות, שבהן היגרו מיליוני בני אדם מהכפרים אל הערים, וגרמה לקריסת חברות חקלאיות ולהתפתחות חברה תעשייתית במרבית מדינות אירופה. גם המדינות ששמרו על אופיין החקלאי, כמו צרפת הכניסו טכנולוגיות תעשייתיות לתהליכי הייצור החקלאיים. המהפכה הצרפתית גרמה גם כן להרס הסדר החברתי והובילה להענקת זכויות להמונים (אמנסיפצייה), שהשתתפו בתהליך קבלת ההחלטות ובעיצוב פני החברה. השתתפות ההמון לוותה בתהליך דמוקרטיזציה בתחום החברתי, התרבותי והפוליטי.

מבחינה חברתית, הלאומיות היא תגובה להרס הסדר החברתי של ימי הביניים. הלאומיות בתקופה זו נאבקה ליצור סדר חברתי חדש המתאים יותר לתקופה. אם לפני העת החדשה הסדר החברתי התבסס על שלושה מעמדות: מלוכה, אצולה והמון, הרי שבעת החדשה הסדר החברתי התבסס על זכויות שכל אדם קיבל מעצם היותו אדם (במרבית המדינות קבלת הזכויות לוותה במאבקים לאומיים). זכויות אלו נקראות "זכויות טבעיות".
מעתה המדינה על מוסדותיה ועל חוקיה היא ביטוי לרצון האזרחים, רצון העם.

מבחינה תרבותית, תופעת הלאומיות הובילה להתפתחות תרבותית במרבית תחומי החיים. תופעת הלאומיות לוותה בתהליכי חקר ולמידה בתחומים שונים. בניסיון להגדיר את הקבוצה החברתית ובהמשך את קבוצות הלאום. העמים התמקדו בחקר העבר והמורשת, בחקר ובטיפוח שפה ותרבות לאומית, בחיפוש ויצירת סמלים שיבטאו את הערכים הלאומיים, בהקמת מוסדות לפיתוח וגיבוש זהות לאומית משותפת ובתחושת השתייכות. מרבית עמי אירופה נאלצו להאבק כדי לקבל את הזכויות הטבעיות ואת העצמאות המדינית, חלק מהמאבק היה מאבק תרבותי, הביטוי לכך הוא בפריחה של אמונות, אמנות, שירים, אגדות, מיתוסים והמנונים ששיקפו את תחושת ההשתייכות של הפרט לחברה החדשה.

מבחינה פוליטית, במסגרת המאבקים הלאומיים של עמי אירופה פותחו שיטות שלטוניות המעניקות זכויות להמון, בין היתר הזכות לחירות, הזכות לשוויון, הזכות לכבוד, הזכות

לבחור ולהיבחר. בין שיטות השלטון הוקמו משטרים המתבססים על חלוקת הסמכויות המדינה לרשויות שונות: רשות מחוקקת, רשות שופטת. המשטרים שהוקמו אחרי דיונים סוערים כללו בין היתר את השיטות הבאות: רפובליקה (חלוקת הסמכויות בין נשיא, בית נבחרים וקונגרס), מונרכיה קונסטיטוציונית (מלוכה המקבלת את סמכותה מתוקף חוקה) ומשטר פרלמנטרי (נציגי מפלגות הנבחרים על ידי העם והם מבטאים את רצון העם).

ניתן לראות שתופעת הלאומיות בהתפתחותה במהלך המאה ה – 19 השפיעה על תחומים רבים, ואת ביטויה ניתן לראות בתחום החברתי, התרבותי והפוליטי.

הגורמים לצמיחת התנועה הלאומית

ניתן לחלק את הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות באירופה לשלושה זרמים, והם: השפעת זרמים רעיוניים שצמחו במאה ה -18: תנועת ההשכלה, המהפכה האמריקאית והצרפתית, השפעת הרומנטיקה. נסיבות היסטוריות: מהפכה צרפתית, כיבושי נפוליאון, קונגרס וינה, "אביב העמים". תגובה למציאות חברתית – כלכלית: שינויים בתחומי מדע, טכנולוגיה והשפעותיהם על החברה האירופית בתחומים שונים.

הזרם הרעיוני

המהפכה הצרפתית, מהווה שינוי בתפיסת זכויותיו של האדם, בהתחלה בצרפת ועקבות כיבושיו של נפוליון בכל מערב ומרכזה של אירופה . הצהרת זכויות האדם הגדירה לראשונה את זכויות האדם, כחלק מזכויות העם. נוסף לכך הגדירה את סמכויות השלטון במדינה, קבעה שהמלך הוא הרשות המבצעת ואינו נבחר לתפקידו על ידי האל, אלא זהו רצונו של העם. רעיון המהפכה הצרפתית הוא התפתחות של התפיסות הליברליות שפעלו במהלך המאה ה-18, שהדגישו את המוקדים החדשים עליהם צריכה החברה האנושית בעת החדשה להתבסס: האדם, העם והמדינה

<u>ג'ון סטיוארט מיל</u> - מהוגי ההשקפה הליברלית ביטא בספרו "על החירות" (1859), את מרכזיותו של האדם: "המטרה היחידה שלמענה ניתן להפעיל כוח באופן צודק כנגד האדם היא מניעת נזק לזולת..."

<u>ז'ן ז'ק רוסו</u> – העם הוא הריבון, העם הוא השליט. ישנו רצון כללי של העם והוא בא לידי ביטוי במערכת החוקים. החוקים נחקקים על ידי הרשות המחוקקת, שאליה נבחרים נציגי העם. את החוק כולם צריכים לכבד, החוק הוא עליון, משום שהוא התקבל בהסכמת העם. הרעיון של רוסו, כפי הנראה עומד בבסיס התפתחותו של המושגים לאום, לאומיות ואומה.

<u>מונטסקיה</u> – תבע את המושג הפרדת רשויות. כדי לשמור שהשליט לא ישלוט בדרך של עריצות יש צורך להפריד בין רשויות המדינה: מחוקקת, מבצעת ושופטת, כדי ליצור מערכת של בלמים ואיזונים, אמנם המלך יכול להמשיך ולשלוט אבל סמכויותיו צריכות להיות מוגבלות.

הרעיונות של הוגי דעות, כמו: מונטסקיה, רוסו, הובס, מיקדו את תשומת הלב בזכויות האדם והאזרח, הם ביטלו את הסמכויות של המלך ושל הכנסייה, מצד אחד.
ואילו רעיון הרציונליזם התחיל תהליך מודרני מואץ של חילון, מצד שני.

אם האדם הוא רציונלי ומסוגל לחשוב ולהבין בעזרת השכל, אז הוא לא צריך את האמונה הדתית באל, ואינו נזקק לכנסייה או למלך ש"נבחרו" בחסות האל, אלא בכוחו ובשכלו של האדם.
המסקנה המתבקשת היא שאם השלטון אינו אלוהי, ושאם האדם מסוגל להבין תופעות שונות בעזרת שכלו, אז האדם - האזרח הוא הריבון והוא מבטא את הרצון הכללי, רצון העם. תהליך החילון גרם להיחלשות המסגרות הישנות, שאיחדו את החברה: דת, כנסייה, כמרים ולחיזוק מסגרת חדשה, דת חילונית – הלאומיות.

מהפיכת הדת / תהליך חילון – הכנסייה שהייתה הגוף העיקרי והדומיננטי שעיצב פני החברה במהלך ימי הביניים, שמרה על עצמאותה והעניקה לגיטימיות לשליט בחסדי האל, חינכה את ההמונים וקבעה מהי האמת המוחלטת, החלה לאבד את מעמדה המרכזי בעקבות התפתחות תנועת ההשכלה (הנאורות), שהציבה את האדם במרכז. האדם מסוגל להבין בשכלו את תופעות הטבע. במקביל לתהליך ערעור על האמת הדתית המוחלטת, החל גם מעמדה של הכנסייה להחלש. האדם בן העת החדשה נזקק פחות לכנסייה ולדת כדי להבין חלק מתופעות. תפיסת הכנסייה, שהעולם הוא מרכז היקום התערערה על ידי קופרניקוס ובהמשך גלילאו שהבינו שהעולם המוכר הוא רק חלק מהיקום והוא אינו במרכזו.

השבר בין הכנסייה לבין המדע הגיע לשיאו במשפטו של גלילאו גלילי: "ובכל זאת נוע תנוע", השמש היא מרכזו של היקום. נוסף לכך, גם הגילויים של אייזיק ניוטון, שקבע – חוקי הטבע חלים על כל היקום. "מאבקם" של אנשי המדע באחידות הכנסייה, שנועדה לשמור את האדם כפרט קטן ומצומצם, שניתן לשלוט ולעצב אותו, סייע להתפתחות הערך העצמי והעצמאות המחשבתית של האדם. האדם נתפס כ"יצור מופלא" - בעל כישורים ויכולות משלו, שאיפות משלו ורצונות משלו, הוא מסוגל להבין בעזרת השכל ובעזרת המדע לחקור את האמת.
המדע וההשכלה גרמו לכנסייה לאבד את מקומה המרכזי, כמי שקובעת מהי האמת היחידה, מעתה האדם מסוגל בכוחות עצמו.
הגילויים האלה וירידת מעמדה המרכזי של הדת הובילו להרס המסגרות הקיימות ולחיפוש אחרי מסגרת חדשה שתעניק תחושה של שייכות ושליטה.
התנועה הלאומית מילאה את החלל שנוצר, ובעזרת מרכיבים משותפים כמו: חינוך, סמלים ותפיסות דתיות לכאורה, שכנעו את ההמון שהלאומיות היא למעשה דת חדשה העונה על צרכיו.

הזרם ההיסטורי

כיבושי נפוליון - תהליך ההתפתחות של הלאומיות באירופה החל בתחילת המאה ה-19, עם כיבושיו של נפוליון. נפוליון הפיץ את רעיון המהפכה הצרפתית, בנוגע לזכויות האדם הטבעיות. רעיון שזכה בהתחלה לתמיכה רבה בקרב העמים הכבושים, ובהמשך השאיפה לחירות ולעצמאות התחלפה בהתנגדות גוברת. בקונגרס וינה, שנערך ב 1815, התכנסו שליטי מעצמות אירופה והחזירו את הסדר הישן על כנו: חזרה לגבולות הקודמים, חזרה לשלטון המלוכני וחזרה לזכויות היתר לכנסיה ולאצילים. זו הייתה תקופה של חזרה לשמרנות. בתקופה זו התרחש מאבק בין הליברלים לבין השמרנים במרבית מדינות אירופה. "אביב העמים" -בשנים 1848-1849, נערך גל של התקוממויות של עמים שביקשו לסלק ולהדיח את השליטים הזרים (אוסטרים – בית הבסבורג, צרפתים – בית סאבוי, ספרדים) ששלטו בהם. מרבית המרידות נכשלו.

רק ב 1860- 1870 ניתן לראות הצלחות – שחרור לאומי ואיחוד לאומי. המדינות הבולטות הן: יוון, פולין, איטליה וגרמניה.

ניתן לראות תהליך היסטורי בארבעה שלבים שבהם החל להתעורר הרעיון הלאומי. כל שלב מבטא התקדמות לעבר המטרה, האיחוד.

רעיון הלאומיות מתעורר עם כיבושי נפוליון

הקמת מחתרות, כתיבת עיתונים (קרבונרי) כישלון בעקבות קונגרס וינה

הבשלה של הרעיון בנוסף לפעולות מלחמתיות למיגור השלטון הזר

שילוב כוחות פנימיים וחיצוניים לסילוק השלטון ואיחוד לאומי.

תגובות למציאות חברתית – כלכלית

המהפכה תעשייתית ותהליך העיור – במהלך המאות ה 17 וה – 18התרחשה מהפכה שהשפיעה ושינתה את המציאות ואת פני החברה באירופה. בבסיס השינוי נמצאים תהליכים מודרניים שהובילה את החברה התעשייתית המסורתית לחברה תעשייתית מודרנית וגרמה לרבים לעבור מהכפר לעיר. המעברים האלו הם תוצאה של פיתוחים והמצאות בתחומי חיים שונים. פיתוחים טכנולוגיים כמו: מנוע, רכבת, מנורה וכיוב' לצד פיתוחים בתחום המדע והרפואה, כמו חיסונים, תרופות והגבירו את המודעות לבריאות. פיתוחים אלו החליפו את כוח העבודה של האדם העובד, מעכשיו לא היה צורך בעובדים רבים, מכונות החליפו את העובדים ביעילות וחסכו משאבים רבים. המכונות שהחליפו את האדם יצרו עודף גדול בעובדים בתחומי החקלאות וגרמו לאבטלה וקשיים רבים בקרב המון החקלאים. כדי למצוא מקורות פרנסה חלופיים היגרו רבים מהכפר אל העיר ויצרו תהליך עיור. ניתן לראות שבמהלך המאה ה 19 עברו כ 70% מהאוכלוסייה הכפרית אל העיר. התמוטטות הסדר

החברתי הקודם התבטא בכך שמשפחות התפרקו, בני המשפחה נפוצו לערים בסביבה ולערים חדשות שהוקמו, עבדו במפעלים שונים במקצועות שונים והקשר ביניהם התרופף מאוד . תהליך זה גרם להחלשות ולהתמוטטות של קהילות שלמות.
בעקבות תהליכי התיעוש הוקמו בתי מלאכה, בתי חרושת ומפעלים שדרשו עובדים רבים לתהליך יצור שלמוצרים שונים לרווחתו של האדם. העובדים נדרשו להשתלב במקומות עבודה חדשים, שדרשו יותר כישורים והשכלה, שימוש והפעלת מכונות, עבודה בחללים גדולים וסגורים במפעלי תעשיה או במכרות מתחת לפני האדמה.
החברה התעשייתית דרשה מקורות אנרגיה רבים, דרשה שווקים גדולים להפצת התוצרת, דרשה יבוא וייצוא חומרי גלם, דרשה תנאי עבודה, בריאות. השינויים החברתיים והטכנולוגים יצרו חברת ההמונים חדשה , שחיפשה דרכים להתמודד עם תחושות הניכור והבדידות. בעקבות זאת התפתחו קבוצות חברתיות שונות.
התנועה הלאומית שהחלה להתגבש הייתה פתרון מתאים למי שחיפש ערכים ומסגרות חברתיות שיחליפו את המסגרות הקהילתיות שהתמוטטו. התנועה הלאומית העניקה תחושה של שייכות.

<u>סיכום</u>: ניתן לראות שהתנועה הלאומית באירופה צמחה והתגבשה על רקע שנויים רבים שהתרחשו באירופה במהלך המאה ה -19. צמיחת הלאומיות היא תוצאה של שילוב בין גורמים רבים , שמבטאים את הרס חברת ימי הביניים המשפחתית והקהילתית ואובדן היציבות בעקבות התפתחויות טכנולוגיות שהשפיעו על התפתחות צרכים חברתיים ואישיים, שביחד סילקו את צורת המשטר של ימי הביניים שהתבססה על הדת והמלך לצורת משטר חדשה המתבססת על תפיסת מרכזיותו וחשיבותו של האדם בחברה.
הרעיון הלאומי הוא פתרון מתאים לחברת ההמונים, זו שאיבדה את המרכיבים המשותפים של ימי הביניים ויצרה מרכיבים חדשים, שחיזקו את תחושת השייכות והלכידות החברתית .

הלאומיות היוונית | המאבק לעצמאות של יוון 1821-1830

הקמתה של האימפריה העות'מאנית בראשית המאה ה -15, לוותה בתהליך של כיבושים והתפשטותה לכיוונים שונים. אחד הכיוונים היה הסביבה הקרובה במערב – השתלטות על שטחה של יוון. העם היווני, שדתו נוצרית, מצא את עצמו תחת שלטון מוסלמי, אמנם השלטון העות'מאני התייחס בסבלנות לדתות השונות, אבל נושא זה היה שנוי במחלוקת קבועה בין האימפריה העות'מאנית המוסלמית לבין מדינות אירופה הנוצריות.

התפיסה המוסלמית כלפי העמים החיים בקרבם הייתה של סובלנות בהתאם לחוקי האיסלאם, כלומר כלפי "עמי הספר". ביוון תפיסה זו באה לידי ביטוי בהמשכיות השלטון הנוצרי של הכנסייה ביוון. מנגד היחס כלפי העם היווני היה יחס של הזנחה וזלזול, שנבע משחיתות הממשל העות'מאני.

השלטון העות'מאני הציב ביוון מושלים מקומיים, שפעלו לעיתים קרובות בשחיתות ובהטלת מיסים כבדים ודרשו סיוע ואספקה לצבא העות'מאני. יחס זה גרם לסבל לתושביה של יוון. האימפריה העות'מאנית ניהלה מלחמות שונות, והייתה זקוקה לאספקה שוטפת של תוצרת חקלאית.

הכוחות הפעילים שהניעו את המאבק

מסייעים - בעקבות השיפור הכלכלי צמח ביוון מעמד ביניים רחב, קבוצה זו הייתה הפעילה ביותר למען עצמאותה של יוון. על הקבוצה הזו נמנו: סוחרים, ימאים יוונים שהושפעו מעמי אירופה, העם היווני בני המעמד הנמוך והבינוני, אוכלוסיה צעירה , חילונית ומשכילה ובנוסף לזאת גם המעמד הנמוך והזוטר של הכנסייה. כוחות אלו נקראים "כוחות פנימיים". נוסף לזאת גם מעצמות אירופה זיהו את החולשה של האימפריה העות'מאנית, וניסו לקדם את מעמדן בתחומי האימפריה. רוסיה היא המעצמה הבולטת והיא פעלה לחזק את מעמדה באיזור הבלקן ובמזרח התיכון.

מעכבים - מצד שני היו גם מתנגדים שעיכבו את הפעילות הלאומית. בקרב האוכלוסיה היוונית בני המעמד הגבוה, בכירי הכנסיה, השלטון העות'מאני. לכל אלו היו קשרים , מעמד ואינטרסים לכן פעלו כדי לשמור על המציאות הקיימת. נוסף לכך, אנשי הכנסיה, שראו במתקוממים כנציגי החילון, ההשכלה והליברליות המאיימים על מעמדה הבכיר של הכנסייה והדת.

הגורמים להתעוררות הרעיון הלאומי צמיחת הרעיון הלאומי ביוון הושפעה מ:

פריחה כלכלית ותרבותית – המצב הכלכלי ביוון השתפר במהלך המאה ה – 19 בעקבות תהליכים מודרניים מצד אחד ובעקבות ניצול הזדמנויות כלכליות שהעבירו חלק מאוכלוסייה

החקלאית לעסוק במקצועות חדשים בתחום המסחר הימי. הלחצים והמיסים הכבדים שהשלטון העות'מאני הטיל על החקלאים ביוון, גרמו לרבים לגלות את הפוטנציאל במסחר הימי. תחום שלא היה נתון לפיקוח העות'מאנים, והיוונים פיתחו אותו כדרך לשיפור הכלכלה. במהלך המאה ה-19, הפכה יוון למעצמת מסחר ימית. המסחר הימי סייע לחדש, לשמור ולטפח קשרים החברתיים והכלכליים עם מדינות אירופה. בדרך זו, הימית, הצליחו היוונים להגיע למקומות שונים באירופה, לחדש ולטפח קשרים עם הקהילות היווניות ברחבי אירופה: סביב הים התיכון, בים השחור וברוסיה הדרומית. הפריחה הכלכלית של סוחרי יוון הגיעה לשיאה בעקבות מלחמות נפוליאון, כאשר הציים הצרפתי והאנגלי לחמו זה בזה והשאירו את המרחב הימי פתוח לאניות היווניות. המלחמות הרבות במהלך התקופה יצרו ביקושים גדולים לסחורות ומוצרים שסייעו להתפתחות המסחר הימי היווני. הסכנות והמגבלות הרבות על השייט באגן הים התיכון, ששימש זירה קרבות עיקרית בין עמי אירופה (אנגליה, צרפת ספרד ורוסיה) השפיעו לרעה, בעיקר, על המסחר האנגלי והצרפתי, לעומת זאת השפיע לטובה על המסחר היווני, שהגיע למרבית נמלי אירופה. יחד עם זאת, סוחרים ויורדי ים יווניים פגשו בנמלי אירופה סוחרים הולנדים, בריטים, ספרדים ודרכם נחשפו לרעיונות החופש, החילון וההשכלה בתרבויות השונות. הצלחת המסחר היווני השפיעה גם על האוכלוסייה הכפרית, כאשר שפע של מוצרים נכנס לנמלי יוון והגיע לכפרים.
ניתן לראות שבעקבות השיפור הכלכלי, החשיפה לרעיון הלאומיות והאווירה הנמרצת של חופש ושנוי צמח במהירות מעמד ביניים השואף לשפר את תנאי חייו ולראשונה מבין שזה בהישג. תוצאה חשובה ביותר של השגשוג הכלכלי הייתה היווצרותו של מעמד בינוני, גם ביוון עצמה וגם בקרב הקהילות היווניות בערי אירופה. בקרב קהילות אלה צמחו אגודות שנקראו "טאריות". אגודות אלו התגבשו ושעסקו בהיבטים שונים של התרבות והלאומיות היוונית.

כיבושי נפוליאון – רעיונות המהפכה הצרפתית בנוגע לזכויות האדם: חירות, שוויון חיים, השכלה, חילון ברחבי אירופה, הגיעו ליוון במסגרת מסעות המלחמה של נפוליאון. רעיונות אלו עוררו בקרב היוונים תחושה שניתן לסלק את השלטון העות'מאני ולזכות בחירות מדינית. רעיונות אלו, התקבלו בקלות יחסית ביוון, בגלל האופי הקלאסי שהתבסס על התרבויות היוונית והרומית הקדומות. העבר ההיסטורי הלהיב מאוד את מעמד הביניים המתגבש, שחיפש דרכים לביטוי עצמי. הקשר לעבר ההיסטורי המפואר של האימפריה היוונית העתיקה יצר קשר להווה וציפיות מהעתיד. רעיונות החופש לרעיון הלאומי, שהתבטא במאבק לחופש כלכלי וחופש מדיני כנגד עריצות השלטון העות'מאני, הפיחו תקווה בעם היווני.

מעורבות רוסיה – רוסיה משיקולים פוליטיים ובינלאומיים שלה תמכה בעמי הבלקן ועודדה את הנוצרים הסלאבים להתקומם נגד השליטה העות'מאנית. ב 1820 פרצה מלחמת העצמאות של יוון במטרה להשתחרר מהעות'מאנים, המלחמה נמשכה עד 1832.

הכנסייה האורתודוכסית - לאווירה הכללית ביוון, שהובילה להתקוממות נגד השלטון העותמני, נוספה גם תמיכת אנשי הכנסייה, בעיקרה הזוטרה. קבוצה זו הייתה קשורה יותר לעם ולכן הייתה חלק מהפעילות והשאיפות הלאומיות. לעומת זאת, בכירי הכנסיה התנגדו להתקוממות מכמה סבות, מצד אחד בגלל האינטרסים והמעמד שהצליחו ליצור עם העות'מאנים, ומצד שני, הם ראו בפעילות הלאומית פעילות חילונית ואנטי דתית.

השלבים העיקריים במאבק יון לעצמאות

הקמת ארגון לאומי ויציאה למאבק לאומי 1821- 1824

ב-1814 נוסד באודסה ארגון חשאי שנקרא "פילקה היטריאה" - "אגודת החברים". הוא נוסד על ידי סוחרים יווניים, ומספר חבריו הגיע ל-200 אלף איש. בראשה עמד אלכסנדר איפסילנטי, קצין יווני ששירת בצבא הרוסי.

לקראת שנות ה-20 האיצה "אגודת החברים" את פעילותה המחתרתית. הקיצונים באגודה ביקשו לנצל את העובדה, שתורכיה עסוקה במרידות באסיה הקטנה, ובדיכוי המרד באלבניה. הם האמינו כי הממשלה הרוסית תתמוך במאבק היוונים לעצמאות, בגלל הדימיון בנצרות ברוסיה, בבלקן וביוון.

המרד החל באביב 1821 כאשר איספילנטי פלש לדרום יוון (פלפונזוס) ובנסיכויות הדנובה. הפלישה התבררה ככישלון מוחלט, התורכים הגיבו בנחרצות והסיוע הרוסי לא הגיע כמצופה. איספילנטי הצליח להימלט.

כשלושה שבועות אחר כך החל המרד היווני בפלפונזוס. התנאים הגיאוגרפיים באיזור הפלופונז היקשו והכשילו את העות'מנים לדכא את המרד, למרות גודלו של הצבא (30 אלף חיילים).

מלחמת אחים ביוון מובילה לכישלון ההתקוממות

במרד היווני בדרום יוון, היוונים הצליחו להשתלט על שטחים נרחבים, והקימו "אסיפה לאומית", אך הפיצול הגיאוגרפי היקשה עליהם ליצור אחדות בין ארגוני הלחימה השונים. בקרב היוונים התחולל מאבק הפנימי בין מהפכנים קיצונים לבין מהפכנים מתונים, בין מתנגדי המהפכה לבין תומכיה, בין הכמורה גבוהה לבין הכמורה נמוכה, בין העירוניים הארץ לבין הכפריים, בין איכרים לבין סוחרים. חוסר אחדות והגיבוש בקרב הלוחמים הוביל למלחמת אחים קשה. כל זה מנע מהיוונים להגיע להישגים של ממש. מלחמת האזרחים באה לידי ביטוי ברצח אכזרי של מוסלמים ביוון. העות'מאנים בתגובה הוציאו להורג את

הפטריארך היווני של קונסטנטינופול, טבחו ושיעבדו 30 אלף יוונים באי חיוס (בים האיגאי) (הונצח בציורו הנודע של דלאקרואה: "הטבח בכיוס").

ב-1824 שני הצדדים היו במבוי סתום.

הסיוע מבחוץ וקרב נאבארינו 1825 -1827

סיוע מצרי לעות'מנים, מאמצע שנות ה-20 החל מגיע סיוע מבחוץ שהכריע את גורל המאבק. ראשונים היו המצרים בראשות מוחמד עלי שליט מצרים, שהתערבו לטובת תורכיה. מוחמד עלי התנה את מעורבותו בכך שבנו, איברהים, יהיה שליט הפלפונזוס. הסולטן העות'מאני הסכים ומוחמד עלי השתלט בקלות על האי כרתים, הודות לפיצול שהיה בקרב היוונים ונחת בדרום יוון. איברהים הדף ללא קושי את הצבא היווני (שלא היה אלא חבורות של שודדים ואיכרים ללא ארגון ומשמעת) וכבש את כל הפלפונזוס. כוח תורכי אחר כבש את אתונה ב-1827. נראה היה כי המרד היווני עומד בפני סיומו.

סיוע המעצמות ליוונים, בשעה גורלית זו התערבו מעצמות אירופה להצלת היוונים. שליטי אירופה עקבו בעניין רב אחר התפוררות האימפריה העות'מאנית. בתקופה זו מעצמות אירופה רצו עדיין בהמשך קיומה של האימפריה העות'מאנית ולא היו מוכנים שמדינות עצמאיות יחליפו אותה, גם לא בבלקן. הצאר אלכסנדר ה-1 אומנם התנגד מסיבה זו לשאיפה היוונית לעצמאות, אך מצד שני היה מגן הכנסייה האורתודוכסית ואויבו המסורתי של הסולטאן התורכי. נתיני רוסיה זעמו על תלייתו של הפטריארך ואף שאפו להוציא את מיצרי הדרדנלים (כדי להגיע לים התיכון) משלטון התורכים. בקיץ 1821 שלח הצאר הרוסי אולטימטום לתורכים להגן על הכנסיות הנוצריות. התורכים דחו את האולטימטום והיחסים בין שתי המדינות נותקו. בינתיים התעוררה דעת הקהל באירופה שתמכה ביוונים. התורכים, שבלטו באכזריותם כלפי היוונים, הוצגו כברברים והיוונים כצאצאי היוונים הקלאסיים. ארגונים "פילהלנים" (אוהבי יוון) השפיעו על ממשלות אירופה, בעיקר על אנגליה וצרפת (המרד היווני הצית את דמיונם של שוחרי החירות באירופה. יוון הקלאסית נחשבה בעיני המשכילים כמרכז חירויות האדם, יוון שנתנה לעולם את הפילוסופיה והמדע, את התיאטרון והספרות והאומנות. ההגנה על יוון נתפשה כמלחמת קודש למען התרבות האירופית. מי שנלחם למען יוון ממשיך את מאבקה של יוון העתיקה לחירות ולצדק. מתנדבים רבים זרמו ליוון לקחת חלק במלחמה על עצמאותה מידי התורכים.

קיץ 1827 גיבשו שלוש המעצמות את הסכם לונדון את תיווכן בין היוונים לתורכים. היוונים הסכימו לתיווך, אך התורכים דחו זאת. הצי המשותף של רוסיה, אנגליה וצרפת נצטווה

לנקוט צעדים נגד השליט המצרי, איברהים פחה. באוקטובר הובס הצי המצרי-עותמני בנמל נאבארינו ביוון. קרב נבארינו היה מפנה בדרכה של יוון לעצמאות.
השאלה הייתה: מה יהיו גבולות החופש של יוון.

מנאבארנו עד לעצמאות הסופית 1827 – 1830

חילופים במשרד החוץ הבריטי, שר חוץ הבריטי, הלורד וולינגטון היה מעוניין לשמור על קיומה של האימפריה העות'מאנית, ופעל בהתאם. הרוסים, שהאינטרס שלהם היה הפוך ופלשו לשטחי העות'מאנים.
אנגליה וצרפת הגיעו לידי הסכם עם איברהים ואביו מוחמד עלי. הרוסים המשיכו במתקפתם, אל תוך הבלקן, ואיימו להמשיך לבירת האימפריה – קונסטנטינופול.
אנגליה וצרפת שחששו מהתפשטות הרוסי, והגיעו להבנה, שבה הרוסים ויתרו על הבלקן, וזכו בשטחים בדנובה, שהפכו לאוטונומיות תחת שלטון רוסי.
בוועידת לונדון בראשית 1830 התקבלה ההחלטה על עצמאות יוון, וממלכת יוון העצמאית הוקמה ב-1832. הוחלט כי יוון תהיה עצמאית תחת משטר מלוכני, בערבות שלוש המעצמות. גבולות יוון עוררו מחלוקת רבה בין המעצמות והיוונים. גם השאלה מי יעמוד בראש יוון לא הוכרעה.

המשמעות

עצמאותה של יוון הייתה תחילת התפוררות האימפריה העות'מאנית, דבר זירז את התפרקותה. המאבק היווני היווה השראה ללוחמי החופש בכל אירופה והעניק עידוד רב לתנועות הלאומיות ברחבי אירופה. המרד היווני הוכיח כי לדעת הקהל יש השפעה לא מבוטלת על ממשלותיהם.

4. הלאומיות האיטלקית | מאבק לאיחוד איטליה

מי שלט באיטליה?

איטליה הייתה מחולקת לכמה חלקים, שנשלטו על ידי גורמים שונים:

בדרום, שתי הסיציליות נשלטו על ידי משפחת מלוכה ספרדית (הבורבונים)

בצפון: ונציה, טוסקנה, לומברדיה שלטו האוסטרים (הבסבורג).

בצפון ובערב: פיימונטה וסרדיניה נשלטו על ידי הצרפתים (סבוי).

רומא, הייתה בשליטת האפיפיור.

המטרה: סילוק השליטים הזרים מאיטליה, איחוד כל המדינות המרכיבות את האומה האיטלקית ויצירת מדינת לאום מאוחדת. כדי לממש את הלאומיות המתגבשת יש צורך בפעילות ממשית. העקרונות שהנחו את תפיסת התנועה הלאומית התבססו על הרעיונות הליברלים: זכות להגדרה עצמית וזכויות אדם ואזרח.

המציאות, שבה חי העם האיטלקי בפיצול חייבה שינוי ואיחוד כל האומה תחת שלטון אחד.

העובדה ששליטים אוסטרים וצרפתים שלטו בממלכות / המדינות האיטלקיות יצרה קושי בפני האיחוד.

מדינות אירופה חששו שאיחוד ועצמאות איטליה יעודדו עמים נוספים באירופה לעצמאות ובכך יגרמו להתמוטטות האיזון העדין, שנוצר בעקבות קונגרס וינה. ביטוי להתנגדות הזו ניתן לראות בדבריו של הנסיך האוסטרי מטרניך:

" איטליה היא לא ארגון מדיני, אלה מושג גיאוגרפי".

התנועה הלאומית עודדה עמים רבים לפעול למען עצמאות בדרך להגדרתו העצמית.

בין השנים 1848-1849 שטף את אירופה גל של הפיכות לאומיות, שנקרא "אביב העמים". הפיכות אלו הונהגו על ידי ליברלים שהושפעו מעקרונות המהפכה הצרפתית, מהפכנים סוציאליסטים שפעלו למען צדק חברתי ושינוי פני החברה מבחינה כלכלית וחברתית. הם פעלו בחסות המהפכה התעשייתית והשפעותיה על החברה בעיקר בתחום העיור והתיעוש. בתקופה זו אמצע המאה ה- 19, התחולל "אביב העמים" שהמאפיין שלו הוא המעבר מביטוי רעיונות תיאורטיים בנוגע לחופש, הגדרה עצמית וזכויות לעבר תכנון תוכניות ממשיות למאבק, לאיחוד ולשחרור לאומי.

גל המרידות החל באיטליה, הפעילות הלאומית התקיימה בכל חלקי איטליה ממילנו בצפון, שהצליחה להשתחרר מהשליטה האוסטרית, דרך ונציה, שהקימה רפובליקה עצמאית, לאחר בריחתם של השליטים האוסטרים. ממלכות נוספות שהצליחו להשתחרר מהשלטון האוסטרי הן: מודנה, פרמה, טוסקנה ופיימונטה.

אישים בולטים בלאומיות האיטלקית

ג'וזפה מאציני (1872-1805):

היה ממקימי האגודה החשאית "קרבונרי",שפעלה מאז כיבושי נפוליאון. הוא הקים את תנועת "איטליה הצעירה". לפי תפיסתו איטליה צריכה להיות: מאוחדת בשטח של הרי האלפים והימים מסביב. המשטר יהיה רפובליקה-דמוקרטית-ליברלית. להלחם באוסטרים, כדי להשיג עצמאות.

ג'וזפה גריבלדי (1807- 1882):

כבר בשנות השלושים היה פעיל במרד נגד האוסטרים בפיימונטה. מטרתו הייתה להקים מדינת לאום ליברלית.

קמילו קאבור

בן למשפחת אצולה, שימש כראש ממשלת פיימונטה תחת מלכותו של ויטוריו עימנואלֶה ה -2 תפיסתו הפוליטית הייתה: צריך להפריד את הדת מהמדינה. יש לצמצם את סמכויות הכנסיה. איטליה תהיה ממלכה חוקתית בראשה יעמוד מלך פיימונטה. להלחם ולהדיח את האוסטרים. כדי להשיג עצמאות יש לשתף פעולה עם כוחות פנימיים וחיצוניים.

שלבים באיחוד איטליה (1861-1859)

טיפוח מודעות לאומית

תגובה לכיבושי נפוליון, הוקמו באיטליה אגודות שפעלו לעורר את הרעיון הלאומי, אחת מהן הקרבונרי, פעלה ב 1810 , והושפעה מהשאיפה לחירות ורעיונות המהפכה הצרפתית.
המנהיג העיקרי שהשפיע על הקרבונרי היה ג'וזפה מאציני (1872-1805), שהקדיש את כל חייו לחירות איטליה. לאחר נסיגת הצרפתית הקים את תנועת "איטליה הצעירה". לאחר קונגרס וינה, הצליחו מלכי אירופה להחזיר לעצמם את השליטה ודיכאו את התנועות הלאומיות. הרעיון הלאומי המשיך לצמוח בחשאי עד אביב העמים. ב 1848 התחולל גל מרידות לאומיות ברחבי אירופה בכלל ובאיטליה בפרט. כל המאבקים האלו נכשלו.

2. מאביב העמים

המרד נגד האוסטרים החל בפיימונטה. מנהיגי המרד היו המלך ויטוריו עמנואלֶה ה-2 והרוזן קמילו קאבור. שני מנהיגים אלו הצליחו לשתף פעולה עם הצרפתים ולגרור את האוסטרים למאבק צבאי. ב 1859 וב 1860 הצליחו במספר קרבות לסלק את האוסטרים מהנסיכויות בצפון ובמרכז איטליה (טוסקנה, מודנה, פארמה ורומאניה).

האיטלקים התאחדו תחת מלכותו של ויטוריו עמנואלה, והצביעו על עצמאות. הממלכה האיטלקית החדשה, כללה את כל איטליה למעט ונציה שבצפון, אזור השפלה, רומא - מדינת האפיפיור במרכז, וממלכת נפולי וסיציליה בדרום.

בדרום איטליה החל במקביל תהליך שחרור.
גארבילדי בשיתוף פעולה עם קאבור ומלך פיימונטה החל לשחרר את מדינות דרום איטליה. הוא החל מדרום ומשם המשיך צפונה. גאריבלדי גייס צבא לוחמים שנקרא "צבא האלף", ובעזרת תושבי המקום הוא כבש את האי כולו מידי צבא נפולי.

רומא, שחרור רומא בכוח צבאי היה עלול לסכן את כל המאמץ הלאומי, מכיוון שהצרפתים בני הברית מצד אחד ומדינת האפיפיור מצד שני התנגדו. היה חשש שהעם האיטלקי, הרואה באפיפיור אב רוחני, אינו מוכן למאבק מול הצרפתים ומול אירופה הנוצרית. הסכנה הגדולה הייתה שהתנועה הלאומית לא תצליח לאחד את כל האיטלקים תחת ממלכת פיימונטה, וממלכת שתי הסיציליות תישאר ממלכה עצמאית בתוך איטליה חופשית.

שיתוף הפעולה בין המנהיגים האיטלקיים לבין נפוליאון ה-3, הוביל להסכם, שבו צבא פיימונטה ימנע מגאריבלדי לכבוש את רומא. המאבק בין שני הכוחות האיטלקיים איים לעורר מלחמת אחים. גאריבלדי ויתר מרצונו על ההתמודדות צבאית .
ב 1860 תושבי דרום איטליה, השפלה ורומא הצביעו בעד סיפוחם לממלכת פיימונטה.

3. הקמת איטליה כממלכה חוקתית
ב 1861 התכנס הפרלמנט האיטלקי הראשון, והכריז על מלך פיימונטה, ויטוריו עימנואלֶה ה-2, כמלך איטליה. צורת השלטון שנקבעה, הייתה ממלכה חוקתית.
ב- 1866 סופחה ונציה לאיטליה (תגמול על תמיכת איטליה בפרוסיה במלחמה נגד אוסטריה).
ב-1870 רומא נכבשה סופית והפכה לבירת איטליה. אז הושלם איחודה של איטליה.

4. איחוד העם האיטלקי
לאחר האיחוד תושבי איטליה בכל שטחי המולדת, עדיין לא חשו עצמם עם איטלקי מאוחד, מאחר וההבדלים השונים היו חזקים מהזהות הלאומית: הבדלי תרבויות בין האזורים - הצפון (המתועש בעל התרבות האירופאית) לעומת הדרום (העני, החקלאי והים-תיכוני באופיו),

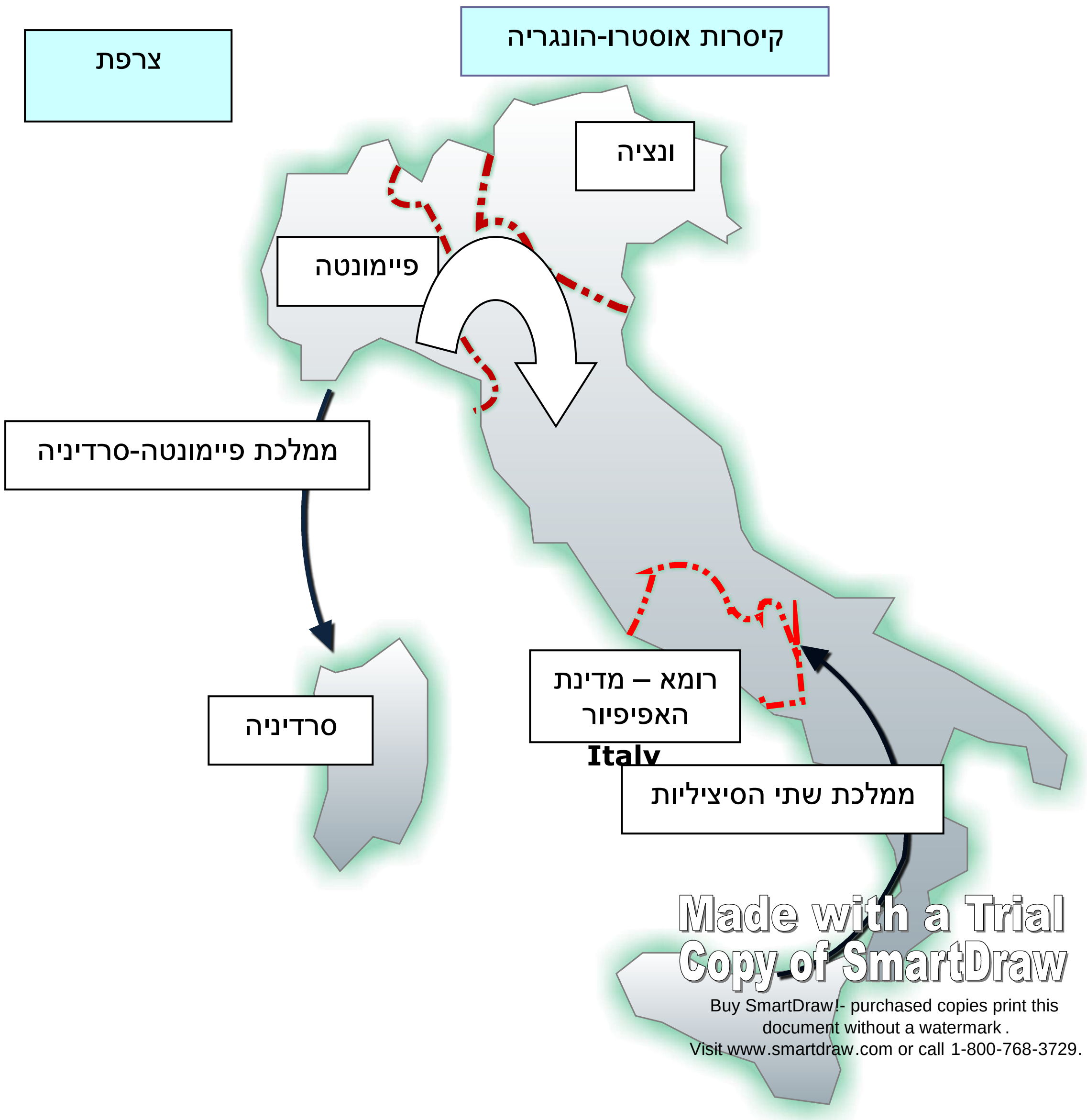
פערים כלכליים וחברתיים, ניבים שונים – כל אלה עיכבו את בנייתה של אומה איטלקית אחת.

אחת הדרכים לאיחוד העם האיטלקי הייתה באמצעות חינוך בבתי ספר ממלכתיים, טיפוח תחושה של פטריוטיות, אהבה למולדת ותודעה לאומית – בקרב כלל האיטלקים.

כוחות מסייעים וכוחות מעכבים

כוחות מסייעים: למאבק הלאומי האיטלקי היו כוחות פנימיים וחיצוניים שסייעו לאיחודה של איטליה כמדינת לאום מאוחדת ועצמאית. הכוחות הם המנהיגים: מאציני, קאבור, גריבלדי ומלך פיימונטה עימנואלה. לכולם היה ברור שרק שיתוף פעולה בינהם עשוי להבטיח את המטרה. שיתוף הפעולה עם ארגונים, אגודות (קרבונרי) והעם האיטלקי יצרו מאבק "מלמטה למעלה" לאחר מכן הצליחו לשתף פעולה גם עם גורמים חיצוניים, בעיקר נפוליאון ה -3 והצבא הצרפתי.

כוחות מעכבים: האוסטרים ששלטו באיטליה ושאר השליטים התנגדו לשחרור איטליה. האינטרסים שלהם היו שמירה השליטה מצד אחד והתנגדות לתחילתו של גל לאומיות שיערער את היציבות ושלטון המלכים באירופה.ניתן לראות גם את המאבקים הפנימיים כגורמים מעכבים, שכן אם גריבלדי לא היה מוותר על דרכו, יתכן שמלחמת אחים איטלקית הייתה מונעת את איחודה של איטליה. נוסף לזאת ההבדלים הרבים בין האיטלקים באזורים שונים עיכבו את תהליך הקמת שלטון איטלקי עצמאי.

איטליה בין השנים 1858 לבין 1870 עברה תהליך, של שחרור לאומי, כאשר הכוחות הפנימיים האיטלקים השכילו לשתף פעולה עם כוחות חיצונים צרפתיים למען המטרה – הקמת מדינה איטלקית עצמאית.

שלבי המאבק :

1858 הוקמה פדרציה ממלכת פיימונטה וסרדינה.

1860 שחרור שטחי הדרום והקמת ממלכת שתי הסיצילויות.

1866 הצטרפות ונציה בצפון לשטחי איטליה.

1870 רומא היא בירת איטליה העצמאית והמאוחדת.

ב. הָתּנוּעָה הלאומית היהודית – המודרנית – הָצִיונוּת

1. הגורמים לצמיחתה והתארגנותה של התנועה

התעוררות התנועה הציונית היא תוצאה של שילוב גורמים שונים חלקם קשורים לשינויים והתפתחויות בקרב העם היהודי והם מכונים – כוחות פנימיים, וחלקם הם תוצאת השינויים וההתפתחויות באירופה והשפעתם על העם היהודי, הם מכונים – כוחות חיצוניים. השילוב של הגורמים הבאים הובילו להתעוררות התנועה הציונית

האכזבה מהאמנסיפציה: . במהלך המאה ה -19, במסגרת האמנסיפציה קיבלו היהודים כמו מיעוטים אחרים זכויות אזרחיות. ניתן לראות כיצד יהודים רבים האמינו שניתן יהיה להשתלב לחלוטין בקרב עמי אירופה, להיות. מצד אחד, רבים הכן השתלבו בתחומים רבים שהיו סגורים עד אז בפני היהודים, כמו בשירות הציבורי, בצבא, בחקלאות ובתחומי ההשכלה והתרבות. עד כדי כך השתלבו היהודים שאי אפשר לתאר את תולדותיה של אירופה בתחום הפוליטיקה, הכלכלה, המדע או הרוח מבלי לציין שמות של יהודים שתפסו מקום מרכזי בתחומים אלו. מצד שני יהודים רבים נדחו על ידי החברה, שראתה בהם גורם יהודי אירופה נוכחו לדעת שהרעיונות הטובים של תנועת ההשכלה, ליצור חברה חדשה שאינה מפלה ביו אזרחים, לא הצליחו לחדור את שכבות השנאה. יהודים שלא הצליחו להשתלב בתנועות הלאומיות באירופה ונדחו על ידם התאכזבו למעשה מרעיון האמנציפציה. תהליך זה של דחייה עורר, חידד והחריף את העובדה שגם האמנסיפציה לא מבטיחה את זכויות היהודים ואת ההשתלבות האמיתית בחברה.

היהודים, בעיקר הנוער והמשכילים הבינו שימשיכו להיות זרים מקום אליו יפנו.

דוגמאות לאנטישמיות: משפט דרייפוס בצרפת, מפלגות אנטישמיות בגרמניה, "הסופות בנגב" ברוסיה. היהודים הבינו כי האמנסיפציה וההשכלה לא יביאו לתיקון אמיתי של מצב היהודים, הם פנו לכיוון של הקמת תנועה לאומית יהודית על טריטוריה עצמאית לעם היהודי המפוזר בין העמים.

הגירה: השינויים הרבים שהתרחשו באירופה במהלך המאה ה-19 עוררו גלי הגירה, שהשפיעו גם על החברה היהודית. יהודים ממזרח אירופה , שחיפשו להגר למקומות בהם יש חופש וזכויות, היגרו למרכז ומערב אירופה. רוב יהודי אירופה חיו בתחילת המאה ה -19 בכפרים ובעיירות באלזס שבצרפת, בערי הפרובינציה ההונגריות, ב"תחום המושב" במזרח אירופה. איזור ההתיישבות היהודי הצפוף ביותר באירופה. יהודים אלו היו חוליה מקשרת בין האיכרים לבין האצולה העירונית מבחינה כלכלית וחברתית. לקראת סוף המאה ה -19 השתנתה התמונה לחלוטין תוך כמה דורות הפכו הערים ובירות אירופה למקום ריכוז

ליהודים בברלין, וינה ובבודפשט היהודים היוו בין 10% ל- 20% בוורשה היהודים היו 30% מהאוכלוסייה.
יהודים שחיפשו ביטוי לאומי, גילו שהחופש במדינות אירופה אינו עונה על הבעיה הלאומית, משום שהן מדינות לאום . חלק מהיהודים היגר לאמריקה, שם הלאומיות היא פוליטית אזרחית וחשבו שההשתלבות תהיה פשוטה יותר. ואילו מי שחיפש פתרון לאומי הבין שעליו להתחבר לשורשים הלאומיים שלו ולמולדת ההיסטורית שלו.

התעוררות התנועות הלאומיות באירופה: לקראת סוף המאה ה – 19 הצליחו תנועות לאומיות אירופה להגיע לתוצאות חיוביות, איחוד העמים במסגרת לאומית. היהודים היו עדים להתפתחות הלאומיות ולמאבק לעצמאות של עמי אירופה. הם חיו בתוך העמים שנאבקו לעצמאות והושפעו מהם. היהודים הבינו כי גם עליהם כיתר הלאומים כמו היוונים, האיטלקים והגרמנים להיאבק על זכותם להגדרה עצמית ולריבונות מדינית.

ארץ ישראל ביחסים בינלאומיים: במהלך התקופה ארץ ישראל הייתה בשליטת האימפריה העות'מאנית, שהלכה ונחלשה מסיבות שונות. מדינות אירופה ניסו להשתלט על שטחי האימפריה. חשיבותה של ארץ ישראל כמקום אסטרטגי עודדה את התנועה לאומית היהודית לחפש דרכים להקים מסגרת מדינית על השטח, כפי שנראה עם פעילותו המדינית של הרצל.

סיכום: ניתן לראות גורמים שונים ומגוונים לצמיחתה של תנועה לאומית יהודית. המאה ה - 19, היא תקופה של שינויים שהשפיעו על תחומי חיים שונים, על עיצוב פניה של אירופה, על חלוקה למדינות חדשות לאומיות. תהליך ההגירה המוגבר השפיע על מיליונים רבים לעזוב את סביבתם ולחפש מקומות חדשים, חלקם בתוך יבשת אירופה וחלקם מחוצה לה.
התהליכים הכלליים האלו, השפיעו גם על היהודים. קשה לראות גורם אחד דומיננטי, אבל שילוב בין זכויות אדם, לאומיות ורצון ליצור מציאות חדשה גיבש את הצורך בהקמתה של תנועה לאומית יהודית השואפת להקים בית מולדת בארץ ישראל.

2. פועלו של הרצל לבנייתה ולארגונה של התנועה

תיאודור (בנימין זאב) הרצל נולד ב-2 במאי 1860 בבודפסט, בירת הונגריה, למשפחה יהודית אמידה שספגה מזה שנים רבות את התרבות הגרמנית-אוסטרית. החינוך העיקרי שקיבל בביתו הושפע מתנועת ההשכלה בגרמניה, וחינוכו היהודי היה מצומצם. בשנת 1891 היה כתב העיתון בפריז ,שם בצרפת נחשף לגל האנטישמיות, שהגיע לשיאו בפרשת דרייפוס. הוא הגיע למסקנה כי הפיכת היהודים לאזרחים שווי זכויות והשתלבותם בחברה הסובבת לא שינו את יחס החברה הכללית אליהם. יהודי יישאר יהודי, וירדפו אותו בשל כך. הוא הגיע למסקנה כי ל"בעיית היהודים" נחוץ פתרון חדש וקיצוני. רק אם היהודים יחיו באופן ריבוני (עצמאי) באזור מסוים, הנפרד מיתר האומות, רק אז תיפסק האנטישמיות. הפתרון הוא מדינה ליהודים.

"מדינת היהודים" תחילה הרצל פרסם את רעיונותיו לפתרון הבעיה היהודית בעיתונות היהודית. לאחר מכן אסף את המאמרים לספר שיצא לאור בווינה בשנת 1896 ונקרא: מדינת היהודים: ניסיון של פתרון מודרני לשאלת היהודים.
בחלק הראשון של הספר מוצגת "בעיית היהודים" כפי שהרצל הבין אותה. הוא הדגיש את האנטישמיות כגורם מרכזי לבעיה. בחלק השני של הספר ישנה תוכנית מעשית לפתרון הבעיה.

הצגת הבעיה, הרצל טוען כי היהודים בעולם סובלים מאנטישמיות ומדחייה חברתית. לאנטישמיות יש מקורות היסטוריים קבועים. האמנציפציה וההצלחה הכלכלית של היהודים הגבירו את האנטישמיות. העובדה כי פרשת דרייפוס התרחשה דווקא בצרפת, מדינה שחרתה על דגלה את רעיונות החופש והשוויון ושבה היהודים קיבלו לראשונה את האמנציפציה, הובילה אותו למסקנה הזו.
אם בצרפת המתקדמת יש אנטישמיות, אז היא עלולה להתעורר בכל מקום.הבעיה העיקרית של העם היהודי היא בעיה לאומית- העם היהודי הוא עם בלי מדינה ובעיה כזו מחייבת פתרון מדיני.

הצגת הפתרון, פתרון מדיני גלוי- מדינה ליהודים בטריטוריה כלשהי בהסכמת המדינות. הפתרון חייב להתבצע על ידי מאמצים דיפלומטיים כלומר- יש להשיג צ'רטר, אישור מוגן מבחינת משפטית, מאחת המעצמות להתיישבות של היהודים בחבל ארץ מסוים, שבו ינהלו באופן עצמאי את ענייניהם.בכך המעצמות יוכיחו שהן מכירות בעם היהודי ומסכימות לסייע לו לפתור את בעייתו המתמשכת. תפיסה זו של הרצל נקראת "ציונות מדינית", מטרה מדינית ומעשה מדיני גלוי לעיני כל.

תחילה לא חשב הרצל שמדינת היהודים חייבת לקום בארץ ישראל. העיקר בעיניו היה להתרחק מאירופה ומהסכסוכים בין המעצמות בה. ארץ ישראל קרובה מדי לאירופה, שטחה מצומצם ויש בה מתח בין הדתות.

עיקרי תפיסתו הציונית מדינית של הרצל:
הבעיה היהודית היא לאומית ולכן הפתרון הוא פתרון לאומי. בגלל האנטישמיות אין סיכוי להמשך קיום העם היהודי בגולה. (גם אם ניסו להגר למקום אחר האנטישמיות התפתחה במקום החדש). הפתרון לבעיית הוא מדינה עצמאית משלהם.
הדרך להגשמת הפתרון חייבת להיות גלויה וחוקית בהסכמת המעצמות ובסיוען ("משפט העמים", "בהסכמת הכלל").

הקונגרס הציוני הראשון – קונגרס באזל 1897:
מטרות כינוס קונגרס באזל:
לעורר את העולם לבעיה היהודית- להביא למודעות העולם את בעיית היהודים כי ללא תמיכת המעצמות לא תתאפשר הקמת מדינה יהודית.
לארגן את העם היהודי לקראת הקמת מדינה יהודית. העם היהודי מפוצל והיה צורך לאחד את כל הצירים (נציגי הזרמים הציוניים השונים) ממערב וממזרח.
עם פרסום התוכנית המוצעת על ידי הציונים לפתרון הבעיה היהודית, יש סיכוי שיתמכו בתוכנית. (היהודים מגדירים את הבעיה ופתרונה)
תוכנית באזל:
תכנית באזל, הגדירה את תכניתה של התנועה הציונית ואת המטרה אליה היא שואפת.
"הציונות שואפת להקים לעם ישראל בית מולדת בארץ ישראל מובטח לפי משפט הכלל"
כדי לממש את תוכנית באזל הוקמו גופים ומוסדות, שישמשו כאמצעים להשגת מטרת התנועה הציונית:
בקונגרס הציוני הראשון הוגדרו יעדים ואמצעים מוסכמים:
הוחלט על הקמת מסגרות ארגוניות ומוסדות, בניית תרבות יהודית ציונית כדרך לטיפוח התודעה הלאומית הציונית, פעילות מדינית להשגת צ'רטר.
הקמת ההסתדרות הציונית העולמית ומוסדותיה כגון:
הקונגרס הציוני, נציגיו נבחרו על ידי "שוקלי השקל", התכנסו מידי שנה, ואחרי שנתיים. הוא המוסד העליון בקביעת המדיניות, החקיקה ותקציב של ההסתדרות הציונית. (הועד הפועל הציוני, הנהלה ציונית, נשיא ההסתדרות הציונית).
אוצר ההתיישבות היהודית, מכשיר כספי לפעולות המדיניות, כלכליות של ההסתדרות.

קרן הקיימת לישראל, תפקידה לרכוש אדמות בארץ ישראל ולהופכן לאדמות לאום, עסקה בהתיישבות.

הדרכים להגשמת התוכנית היו:

- בארץ ישראל: פיתוח ארץ ישראל על ידי עלייה חוקית ותמיכה בעולים והתיישבות יהודית חקלאית ועירונית לפי הדרישות הכלכליות של הארץ. ישובה של ארץ ישראל על ידי עובדי אדמה, בעלי מלאכה ואנשי תעשייה ומסחר.
- ארגון היהדות: גיוס הקהילות היהודיות ואיחודן על ידי מוסדות מקומיים וכלכליים לפי חוקי הארץ.
- בעולם היהודי: ארגון כל יהודי העולם במסגרת אחת, שתגביר את ההכרה הלאומית והרגש הלאומי בעיקר בקרב בני נוער, ארגון העם היהודי להכרה לפעילות הציונית ואיסוף כספים.
- במישור הבינלאומי: פעילות דיפלומטית מקיפה כדי לשכנע את הממשלות לפעול למען השגת מטרות הציונות והשגת ה"צ'רטר" מהמעצמות החזקות בעולם. כלומר שארץ ישראל תהפוך לבית לאומי לעם היהודי, למדינה יהודית הפועלת תחת שלטון וממשל יהודי.

ניסיונותיו המדיניים של הרצל לקבלת צ'ארטר

הרצל נפגש עם שליטים שונים להשגת צ'רטר. הוא פנה לקיסר גרמניה, לסולטאן העות'מאני, לבריטניה.

פנייה לגרמניה, 1898 נפגש הרצל פעמיים עם הקיסר וילהלם השני. לגרמניה יש אינטרסים וקשרים עם האימפריה העות'מאנית. הקיסר יכול להשפיע על הסולטאן העות'מאני שיעניק צ'רטר ליהודים. הנימוקים שהרצל ניסה לשכנע בהם את שליט גרמניה:

אנטישמיות- הרצל הסביר כי האנטישמיות מזיקה לכל אירופה, לכן עמי אירופה כולל הגרמנים יהיו מעוניינים להיפטר מהיהודים.

הפצת התרבות -הרצל מבטיח להפיץ את התרבות הגרמנית בארץ ישראל

הרצל נפגש עם הקיסר פעמיים בפגישה הראשונה יצא אופטימי, בפגישה השנייה הקיסר נסוג מהרעיון כנראה מלחץ מבית ומחוץ.

פניה לעות'מאנים, ב-1901 נפגש הרצל עם הסולטאן העות'מאני.

הסיבה: העות'מאנים שולטים על ארץ ישראל. הנימוקים:

חובות - עשירי הקהילה היהודית ישלמו את חובות האימפריה העו'מאנית.

פיתוח - פיתוח ארץ ישראל יסייע לפיתוח המזרח התיכון.

הסולטאן העות'מאני הסכים לקבל את היהודים ברחבי האימפריה אך לא בארץ ישראל.

הרצל לא הצליח להשיג הסכמה מהסולטאן העות'מאני.

פנייה לבריטניה, ב- 1902 הרצל פנה לבריטניה.

הסיבה: בריטניה מעצמה חשובה ובעלת השפעה במזרח התיכון.

הנימוקים:

הגירה - לבריטניה הגיעו מהגרים יהודים רבים ממזרח אירופה (בעקבות הפרעות ברוסיה), הבריטים לא מעוניינים בהם. לבריטים יהיה אינטרס לסייע ליהודים.

נאמנות -בריטניה תזכה ב-10 מיליון נתינים יהודים נאמנים בעולם, כי כל יהודי העולם יכירו תודה לבריטניה על הסיוע ליהודים. הבריטים הציעו תחילה התיישבות בקפריסין ובאל-עריש (חצי האי סיני) שתי הצעות הללו לא יצאו לפועל.

הצעת אוגנדה

הבריטים מציעים התיישבות באוגנדה – להקים מושבה יהודית אוטונומית באוגנדה.

הרצל הבין את משמעות ההצעה, החליט להביאה בפני הקונגרס הציוני ה – 6 בשנת 1903.

בקונגרס פרץ ויכוח בנושא- הצעת אוגנדה. הועלו נימוקים בעד ונגד.

בעד הצעת אוגנדה:

מקלט ללילה - אוגנדה יכולה לשמש "מקלט לילה", מאגר הגירה זמני (בעקבות המצוקה של יהודי רוסיה שסבלו מפוגרומים).

הכרה - זו פעם ראשונה שהיהודים מוכרים כאומה ואין להחמיץ הכרה זו.

נגד הצעת אוגנדה:

"אין ציונות בלי ציון" – התיישבות יהודית באוגנדה לא תהיה זמנית ועלולים לשכוח את ציון.

ארץ ישראל היא מרכז היסטורי של העם היהודי. אין סיכוי שהיהודים יוותרו על ארץ ישראל.

ההצעה שהועלתה להצבעה: האם לשלוח ועדת חקירה לבדוק אפשרויות התיישבות באזור. הצעה זו אושרה על ידי הקונגרס – 295 צירים תמכו בהצעה, 178 צירים התנגדו ו – 99 צירים נמנעו. ציוני רוסיה עזבו את האולם בייאוש והתכנסו בחדר צדדי, זועמים, עצובים ובוכים. (לכן נקרא הקונגרס "קונגרס הבוכים"). בשיחה עם הצירים שפרשו הוכיח להם הרצל שלא הפסיק אף לרגע את מאמציו להשגת ארץ ישראל שהייתה ותהייה לעולם מטרתה של הציונות והצהיר ***"אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".*** כך הצליח למנוע את פילוגה של התנועה.

ביולי 1904 נפטר הרצל לאחר שהצליח למנוע, ממתנגדיו בקונגרס אוגנדה, את פילוגה של התנועה הציונית. הקונגרס השישי הוא נקודת מפנה חשובה בהיסטוריה הציונית.

משמעות ולקחים - אמנם הקונגרס אישר כיוון פעולה שלא מוביל לארץ ישראל, אך בסופו של דבר התקבלה גישת המיעוט ששלל רעיון זה . הציונים מרוסיה פעלו בנחישות לביטול

התכנית, ובקונגרס הציוני השביעי 1905 שהתכנס לאחר מותו של הרצל נקבע: ארץ ישראל היא היעד הבלעדי של התנועה הציונית. מאז קונגרס אוגנדה לא ערערו עוד על המצע של תכנית באזל, שבמרכזו הקמת בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל.

הויכוח בין הציונים

מהי הבעיה העיקרית של היהודים בגולה, והדרכים להתמודד איתה

מטרת התנועה הציונית, כפי שבאה לידי ביטוי בקונגרס הציוני הראשון בבאזל, הייתה שאיפה להקים בית מולדת לעם היהודי בהסכמת מדינות אירופה. המציאות המשתנה והתעוררות האנטישמיות באירופה מסכנות את קיומו של העם היהודי. תפיסה זו מתאימה לזרמים השונים בתנועה הציונית. הזרמים הגדירו את הסכנה הזו בדרכים דומות, האנטישמיות באירופה לא תעצור כל עוד יחיו יהודים בקרב העמים, ולכך עלולות להיות השלכות חמורות. מצד אחד האנטישמיות עלולה להוביל לפגיעה ביהודים ולגרום בסופו של תהליך לחיסולו של העם היהודי, מבחינה פיזית. מנגד שאיפה של יהודים להפסיק את האנטישמיות עלולה לגרום ליהודים להתבולל, להשתלב, להיטמע ולהעלם בקרב עמי אירופה, גם דרך זו תוביל לחיסולו של העם היהודי מבחינה רוחנית.

הבעיה היא, שליהודים אין עתיד ואין מקום במדינות אירופה.

האנטישמיות, שנאת היהודים ודחיקתם מהחברה באירופה, תוביל לחיסול העם היהודי אם באופן פיזי (פגיעה ביהודים) ואם באופן רוחני (השתלבות והתבוללות).

כיצד להבטיח את קיומו של העם היהודי? הזרמים השונים בציונות הציעו דרכי התמודדות שונות לבעיה זו.

דרך התמודדות אחת הייתה מוסכמת על כל הזרמים בציונות.

כדי להפסיק את האנטישמיות על צורותיה השונות הדרך היא:

- שלילת הגולה, הפסקת הקיום היהודי בקרב עמי אירופה.
- הגדרת העם היהודי הוא כלאום,
- הקמת מרכז יהודי, בנפרד מהעמים, במולדת משלו בארץ ישראל.

בנוגע לדרכים, כיצד ממש את הבטחת עתידו של העם היהודי, כל זרם הציע דרך משלו.

הציונות המדינית

זו דרכו של הרצל הציעה להקים מוסדות וגופים ארגוניים שיפעלו לעורר את דעת הקהל בקר היהודים עצמם ובקרב עמי אירופה וכך לקבל את ההכרה, ההסכמה והאישור של הקהילה הבינלאומית להעניק צ'רטר (רישיון לריבונות על ארץ ישראל) על ארץ ישראל ולאחר מכן לעלות בצורה מאורגנת את רוב יהודי העולם ולהקים מדינה.

המדינה שתקום תהיה בעלת רוב יהודי שישלוט, יקבע את אופי המדינה בדרך של דיון ציבורי. המדינה תהווה מקלט ליהודי העולם.

הציונות המעשית

דרכה של חיבת ציון, שקראה לעלות ללא דיחוי, עכשיו לארץ ישראל, גם ללא קבלת אישור ממדינות העולם. כדי להקים את המדינה היהודית בארץ ישראל, יש להתחיל בהקמת חברה יהודית יצרנית. העולים שיגיעו כיחידים או כקבוצות ירכשו קרקעות, יקימו ישובים בכל מקום שניתן, כדי ליצור עובדות בשטח. עובדות אלו יקבעו בסופו של דבר את ההכרה בגבולות של המדינה היהודית שתקום.

כדי לממש את דרך ההתמודדות הזו יש לחנך ולעודד את קהילות היהודים להתארגן לעליה, לרכוש קרקעות, לשלוח נציגים לארץ ישראל. יצירת העובדות בשטח באופן מעשי תסייע לקבל תוקף מוסרי לשאיפת העם היהודי.

המדינה שתקום בארץ ישראל תתבסס על חברה עובדת, שתטפח את רעיון העבודה היצרנית, את עבודת האדמה, את כיבוש העבודה. בדרך זו יווצר יהודי חדש, יהודי העובד וקשור לאדמת המולדת.

הציונות הסינטטית

זהו זרם המשלב בין הזרם המדיני לבין הזרם המעשי, והוא קורא לפעול בשילוב מצד אחד הכרת מדינות העולם ומנגד עלייה והתחלת הקמת המולדת. המנהיגים הבולטים בזרם הזה הם: וייצמן ורופין. השילוב בין הפעילות הציונית באירופה לבין הפעילות הציונית בארץ ישראל באה לידי ביטוי בהקמת המשרד הארצישראלי, שסייע למתיישבים ולעולים למצוא את דרכם בארץ ישראל.

הציונות הרוחנית, תפיסה זו ראתה באנטישמיות בעיה שתחסל את העם היהודי מבחינה רוחנית, זאת אומרת יהודים יאבדו את יהדותם ואת הקשר ליהדות בעקבות חוסר ידיעה, בעקבות השתלבות בעמים במסגרת האמנסיפציה וכך ייטמעו וייעלמו בעמי אירופה. התוצאה היא חיסולו של העם היהודי.

לפי זרם זה, הרוחני, לפני העלייה של העם היהודי לארץ ישראל, יש להגדיר ולהתמודד עם שאלה חשובה, והיא **מהי הזהות היהודית ?**

בתחילת תהליך הקמת המדינה היהודית, יוקם מרכז רוחני בארץ ישראל, בו ישב "גרעין מובחר" של מנהיגי התרבות היהודית, הם יגדירו את הזהות היהודית.
תפקידיו של המרכז הרוחני שיוקם בארץ ישראל הוא להגדיר את הזהות היהודית, לפַתֵחַ תרבות עצמאית ייחודית, לחזק את התודעה הלאומית, לפעול "להכשרת הלבבות", לחנך ולהסביר לקהילות היהודיות את המשמעות הלאומית והתרבותית, להקים מוסדות לימוד ומחקר בארץ ישראל, ליצור תרבות עברית, לתאם ולקשר את העם למורשת, לתרבות ולארץ ישראל. המרכז הרוחני בארץ ישראל יהיה חלוץ לפני העם, הוא יהיה דוגמה ומודל הזדהות תרבותי, לאומי ורגשי לקהילות היהודים בעולם. תהליך הקמת המדינה יהיה בהדרגה, וישלב פעילות תרבותית עם פעילות התיישבותית בהתאם לזהות היהודית המתגבשת.

הציונות הסוציאליסטית

זרם זה ראה במבנה החברתי והכלכלי של היהודים מבנה המנציח את מצבו הקשה של העם היהודי. התרכזות היהודים במקצועות מסויימים " מקצועות אוויר" מונע את יצירתה של חברה שוויונית ו"נורמלית".
לכן דרך ההתמודדות עם האנטישמיות היא יצירת חברה שוויונית במדינה יהודית.
העלייה וההתיישבות בארץ ישראל תיצור חברה יהודית שתתבסס על פועלים וחקלאים יהודים, שיקימו ישובים שיתופיים. התפיסה השוויונית , הסוציאליסטית, תאחד את כל מרכיבי העם היהודי, תסייע ליהודים העניים לשנות את מצבם החברתי-כלכלי ותוביל לשוויון. כדי לבצע זאת יש להקים ארגונים שיסדירו את תנאי העבודה, יארגנו את הפועלים, יצרו מסגרות ארגוניות לאיכרים ולפועלי התעשייה.
המדינה היהודית תהיה מדינה חילונית, ציונית סוציאליסטית, שתבסס על עקרונות של שוויון וצדק ותהיה חלק מהתנועה הסוציאליסטית העולמית. זרם זה ינק מהתנועות הסוציאליסטיות במזרח אירופה ומתנועת הבונד היהודית.

הציונות הדתית

דרכו של הזרם הדתי התבססה על שילוב הערכים הדתיים בתוך התנועה הציונית, מתוך שוויון. התהליכים המודרניים של המאה ה - 19 הרחיקו את העם היהודי מדתו, הובילו להתבוללות, עוררו את האנטישמיות ויצרו את הסיכון הקיומי של העם היהודי בעת החדשה.
כדי להתמודד עם בעיית העם היהודי יש לחזור ולשמור על הזהות היהודית דתית של העם היהודי. בדרך של הגברת התודעה הלאומית והדתית על ידי הקמת מוסדות, על ידי העלאת יהודים, רכישת קרקעות, הקמת יישובים. למעשה לממש את הציווי הדתי של יישוב הארץ.
לפי תפיסה זו, הקמת המדינה היהודית הוא התחלת הגאולה של העם היהודי.

המדינה שתקום לפי זרם זה, תתבסס על הנוסחה של "עם ישראל תורת ישראל וארץ ישראל". הדת הלאום והמולדת הם היסודות לתחיית העם היהודי . במדינה הציונית יהיה רוב יהודי, אופייה של המדינה יהיה יהודי בהתאם להלכה היהודית, לדת יהיה משקל מרכזי בחיים הציבוריים, ערכי המדינה יתבססו על ההלכה היהודית תוך כדי שילוב עם זרמי הציונות האחרים.

פעולותיהם של הציונים בארץ ישראל עד למלחמת העולם הראשונה:

הסיבות לעליות הראשונות :

אנטישמיות, מ 1881 החל גל של פעילות אנטי יהודית שהחל בשורת פוגרומים ופרעות ביהודים שנקראו "סופות בנגב". פעילות טרור זו הקיפה כ 200 קהילות יהודיות, המשיכה והתפתחה בעקבות "עלילת בייליס". עלילת בייליס האשימו יהודי ברצח נער נוצרי " מתוך כוונה לבצע פעילות פולחן". משפט בייליס היווה מוקד משיכה והתעניינות של גופים שונים בין היתר קבוצות ליברליות שנאבקו על זכויות האדם, עורכי דין ויהדות העולם (הפרוטוקולים של זקני ציון). כעבור כמה שנים זוכה ביייליס ומאוחר יותר התברר, שכבר במהלך המשפט שלטונות רוסיה תפסו והסתירו את הרוצחים. עלילת בייליס ליבתה את האנטישמיות ברוסיה על ידי אלו שראו ביהודים קבוצת מהפכנים, ליברלים הנתמכים על ידי תנועות בינלאומיות המהווים הוכחה לשליטת היהודים במרכזי כוח בעולם כולו. גירוש מוסקבה, שהיה ב 1891 כלל 30 אלף יהודים כחלק מתוכנית השלטונות "לטהר את הבירה הקדושה". פעולות אלו של פגיעה ביהודים היו מכה לתנועות הסוציאליסטיות, כמו הבונד, שקראו להשתלבות בחברה.

פוגרום קישינוב - התרחש באפריל 1903 בקישינוב, שזעזע את דעת הקהל העולמית והותיר את יהודי רוסיה המומים ומתוסכלים. יהודים רבים היגרו למערב (בעיקר לארה"ב), אך היו גם יהודים שהחליטו לעלות לארץ ישראל. כאשר התברר שהשלטונות הרוסיים נמנעו מלהגן על היהודים ותמכו בעקיפין בפורעים, הבינו רבים שאין סיכוי ממשי לשוויון זכויות ברוסיה.

מהפכת 1905 - בשנת זו פרצה המהפכה הראשונה ברוסיה. לאחר תקופה קצרה של תקוות, שבה היהודים חשבו שיוכלו להשתלב התאכזבו היהודים חברי הבונד והבינו שעליהם לצאת ולהגר למקומות אחרים, חלק מהם עלה לארץ ישראל.

פעילות ציונית, פעולותיו המדיניות של הרצל להשגת צ'ארטר, הויכוח על הצעת אוגנדה, הויכוח על "עבודת הווה" לאחר מותו של הרצל עורר עניין רב בקרב יהודים רבים והם הצטרפו למסגרות הכשרה לקראת עלייתן של קבוצות עובדות לארץ ישראל. הם פעלו בפועל כדי "להצביע ברגליהם" לקבוע עובדות התיישבותיות בארץ ישראל . תנועת חיבת ציון, צמחה באופן ספונטני כתגובה לגלי הפגיעה ביהודי מזרח אירופה וקראה לעליה המונית לארץ ישראל כדי לממש את הרעיון הלאומי היהודי.

קול קורא מארץ ישראל, ידיעות על המתרחש בארץ ישראל מפי עולים ותיקים עוררו תחושת התגייסות בקרב קהילות היהודית, כדוגמת מכתבו של יוסף ויתקין. יוסף ויתקין היה מורה, שפעל במושבות שונות בארץ ישראל, כמו: ראשון לציון, גדרה, פתח תקווה ובכפר תבור. לאחר קונגרס אוגנדה ב 1903 פרסם מכתב – קול קורא, ובו תיאר את הקשיים של היישוב היהודי מצד אחד ועודד רבים לעלות גם הם. מכתבו של ויתקין יצר תחושת דחיפות וגרם לרבים להקדים את עלייתם לארץ ישראל כחלק מהשאיפות הלאומיות.

פרשת אוגנדה - עולים שביטאו בעלייתם את התנגדותם לפתרון המוצע והחליטו לממש את התנגדותם בעלייה לארץ ישראל.

בעקבות אירועים וגורמים אלו היגרו יהודים רבים לאנגליה, קנדה וארצות הברית וחלק קטן בחר לעלות לארץ ישראל ולסיים את נדודיהם. עלייה זו הייתה הגרעין של העלייה הראשונה ב 1881.

תחום ההתיישבות:

מפת ההתיישבות, העולים שהגיעו בתקופה זו התיישבו במקומות שונים בהתאם למקומות בהם נרכשו קרקעות . במטולה בצפון, מסביב לחולה, בראש פינה לאורך מישור החוף מחיפה עד לחדרה ובאזור המרכז ודרומה: פתח תקווה, ראשון לציון, גדרה, באר טוביה. ההרכב ותפיסת החיים החברתית של אנשי העלייה הראשונה הכתיב צורת התיישבות שיתופית. העולים שהתנתקו ממסגרת החיים שלהם ראו במסגרת הקהילה היהודית מודל טוב שכדאי לאמץ אותו תוך כדי שינויים. אנשי העלייה הראשונה הקימו מספר מושבות ברחבי ארץ ישראל .

המושבה: צורת התיישבות שהוקמה בימי העלייה הראשונה מאפייניה :

משק פרטי של איכרים, על אדמת מושבה שנרכשה על ידם. מדובר במשק פרטי, ובמערכת שיווק פרטית הנושאת רווח פרטי.

עבודה חקלאית עברית, במטרה להבטיח את קיומם הבסיסי של המתיישבים ללא תלות במשק הערבי.

הענף החקלאי המרכזי שהחל להתפתח במושבות יהודה היה ענף המטעים- גפנים, זיתים, שקדים והדרים. ובמושבות הגליל- הפלחה (מה שזורעים באדמה).

דוגמא למושבות הראשונות: ראשון לציון, ראש פינה, זיכרון יעקוב, פתח תקווה- אם המושבות.

<u>ראש פינה</u> - ב 1881 בעיירה רומנית הוקמה אגודה לישוב ארץ ישראל ששלחה נציג מטעמה כדי לרכוש קרקע בראש פינה (אום ג'וני). במקום התיישבו 120 איש.

זכרון יעקב - ועידה שהתכנסה ברומניה ב 1882 כללה נציגים של כמה עשרות אגודות "חובבי ציון" שהחליטה לשלוח 100 משפחות לארץ ישראל, בדרכם פורסמה הוראה טורקית האוסרת את כניסת היהודים לארץ ישראל, לאחר עיכובים שונים הגיעה הקבוצה לנמל חיפה . הנשים נשארו בחיפה ואילו הגברים החלו את עבודת ההכשרה של היישוב. המתיישבים לא הצליחו לגדל יבולים מוצלחים. הגברים חזרו לחיפה חלקם חלו במחלות, מצבם הכלכלי התדרדר מאוד.

גדרה - המקום יושב על ידי חברי אגודת ביל"ו. האדמות (3000 דונם) נרכשו על ידי :קרן מונטיפיורי". 9 מאנשי ביל"ו התיישבו במקום ב 1884, הם הכשירו שטח של 35 דונם בלבד והתקיימו מכספי תמיכה מ"חובבי ציון".
צורת ההתיישבות הבסיסית הייתה המושבה. צורת ישוב זו כללה הקמת משק פרטי על אדמות פרטיות שנרכשו במרוכז. המושבה התפרנסה מחקלאות, בהתאם לתפיסה שעבודת האדמה תחזק את הקשר בין האיכר לאדמתו. המושבות גידלו מטעים בחלק הראשון, לאחר שנכשלו בחלקם בעיקר מחוסר ידע והכשרה חקלאית הפכו המושבות בחלק השני של התקופה למושבות פלחה. לכל מושבה היה תקנון משלה שהגדיר מי רשאי להתיישב במושבה ומי רשאי להיות .

מ-1881-1914 הוקמו 3 צורות התיישבות, 23 מושבות ב-4 גושי התיישבות: ביהודה, בגליל עליון, בגליל התחתון ובשומרון.

הקבוצה הגדולה: הקבוצה הייתה צורת התיישבות שהוקמה בימי העלייה השנייה.
הקבוצה הייתה צורת התיישבות שהתבססה על: עקרון של שותפות כלכלית וחברתית.
מסגרת חברתית שוויונית, שפתוחה לכל מי שמעוניין להצטרף.
ישוב שיתופי על בסיס של קבע, על קרקע לאומית. אין רכוש פרטי. כל חברי הקבוצה נחשבו לשותפים שווים בבעלות על האדמה, שאותה עיבדו בעצמם.
כל חברי הקבוצה היו שותפים להכנסות, להוצאות ולקבלת החלטות. כל אחד מהחברים עובד לפי יכולתו ומקבל על פי צרכיו, חלוקה שווה של הכנסות. התחייבו לעבודה עברית – ***"כיבוש העבודה"*** שלילת עבודה שכירה, והתחייבו גם לשמירה עברית – ***"כיבוש השמירה"***.
אם הקבוצות- דגניה נוסדה ב-1909 בעמק הירדן. המשרד הארצישראלי בראשות הדוקטור ארתור רופין סייע בהקמת הקבוצות השונות.

העיר - ההתפתחות העירונית החשובה ביותר הייתה יסוד תל - אביב. הרקע לצמיחת תל אביב קשור בהתפתחותה של יפו. לאחר ירושלים, יפו הייתה העיר השנייה בגודלה, בגלל פריחתה כעיר נמל בינלאומית וצומת מסחרי לכל תושבי ארץ ישראל. מצבם של היהודים ביפו לא היה נוח. היחסים עם הערבים הורעו. גם הצפיפות הקשה, שבה היו נתונים, העיקה עליהם. מכאן נולד הרעיון למצוא מקום לישוב עירוני חדש ליד יפו, אשר יהווה שכונה מטופחת בסגנון אירופי. באפריל 1909 הוחל בבניית 60 הבתים הראשונים בשכונה החדשה שנקראה "אחוזת בית". במאי 1910 קבלה אחוזת בית את השם "תל אביב" (כך נקרא בתרגום לעברית ספרו האוטופי של הרצל אלטנוילנד). העיר החלה לגדול במהירות

מסגרות פוליטיות - מפלגות אשר קמו בתקופה זו לא היו בעלות אופי פוליטי אלא בעלות אופי כלכלי חברתי שכן הן דאגו לצרכים חברתיים הכלכליים ואפילו התרבותיים של הפועל.
מפלגות הפועלים אשר קמו באותה תקופה היו: הפועל הצעיר ופועלי ציון- מפלגות בעלות רקע סוציאליסטי אשר הדגישו את ערך העבודה והשמירה העברית ובמסגרת פעילותן הן הקימו לשכות עבודה, דאגו לשירותי בריאות, סייעו בדיור, דאגו לשיעורי ערב בהם לימדו את השפה העברית ועוד...
מסגרות ביטחוניות- המושבות היו נתונות להתקפות של בדואים, איכרים ערבים וכנופיות שודדים על רקע של סכסוכי קרקע, מים, מרעה ונקמת דם. המושבות הראשונות הפקידו את השמירה בידי שומרים ערבים, למרות הסכסוכים מתוך נקודת מבט שהם מטיבים להכיר את הסביבה ומתוך הכרה בצורך לשיתוף פעולה.
בספטמבר 1907 נתכנסו מספר חברים של "פועלי ציון" והחליטו להקים ארגון שמירה חשאי בשם "בר גיורא". הקבוצה עברה לגליל, שם קבלו לידיהם את השמירה במספר מושבות.
חברי "בר גיורא" תבעו העסקת פועלים עבריים ובכך הדגישו את הקשר בין כיבוש העבודה לבין כיבוש השמירה. פרויקט השמירה הראשון היה שמירה על החווה בסג'רה.
ב 1909 הוקם ארגון "השומר". אנשי "השומר" היו חברי "בר גיורא" וחברים חדשים.
בהדרגה כבשו אנשי "השומר" את השמירה ברוב מושבות הארץ .
חברי "השומר" לא ויתרו על רעיון העבודה וההתיישבות. חברי "השומר " עסקו גם בשמירה וגם בעבודה, הם דגלו בכיבוש העבודה ובכיבוש השמירה, הם הקימו את "לגיון העבודה".
ארגון "השומר" התקיים עד שנת 1920 .
חשיבותו ותרומתו לחיזוק היישוב היהודי היו: היותו הבסיס לכוח המגן של הישוב בכך שהחדיר לראשונה את חשיבות הביטחון על הישוב. "השומר" החדיר ערכים בתחום המסורת הצבאית כמו "טוהר הנשק". אין ענישה קולקטיבית, אלא הענשת האשמים בלבד . הוא היה הראשון לתכנן תוכנית הגנה כלל ארצית: לארגן את השמירה, לארגן כוחות מילואים, ללמד את אנשי המושבות ולפקח על הגנת הישוב.

מסגרות חינוכיות ותרבותיות- בני העליות הראשונות ראו בתחיית השפה העברית את אחד מהאמצעים לתחייה הלאומית ועל כן נעשו פעולות שונות לביסוס השפה העברית כשפת העם היהודי, ובן הפעולות היו: הקמת בתי ספר בהם שפת ההוראה היא עברית ובית הספר הראשון העברי הראשון הוקם בראשל"צ. באותה תקופה הוקמה גם הסתדרות המורים אשר פעלה לביסוס השפה העברית כשפת ההוראה בבית הספר השונים.

עיתונות עברית- עיתונים בעברית עזרו להפצת השפה לדוגמא עיתון "הצבי" כמו כן גם ספרים נכתבו והופצו באותה תקופה בשפה העברית ובנוסף תיאטרון, העלו הופעות בשפה העברית ובכך תרמו לביסוסה. בסוף 1913 פרץ סביב הטכניון בחיפה סכסוך שנודע בכינוי ***"מלחמת השפות".*** הטכניון וביה"ס הראלי שהיה אמור לקום לצידו, נוסדו ביוזמתה של "חברת עזרה" הגרמנית ובמימונה. הועד המנהל החליט, שהעברית לא תהיה שפת ההוראה בטכניון, אלא שפות זרות ובעיקר גרמנית, חברי הועד הציוני, תלמידים ומורים התנגדו לכך. זו הייתה אחת הפעמים הראשונות ולא האחרונה שהיישוב העברי סער סביב פרשנות החיים הלאומיים בארץ ישראל. גל של הפגנות נגד "חברת עזרה", שטף את הארץ, בסופו של דבר נכנעה "חברת עזרה" והושגה פשרה – בטכניון ובראלי ילמדו גם בעברית וגם בגרמנית.

אישים שסייעו לבניין הבית הלאומי:

אליעזר בן יהודה, האיש המזוהה יותר מכל עם החייאתה של השפה העברית כשפת הלאום, הוא עלה לארץ באוקטובר 1881 . הוא יסד מספר עיתונים עבריים שנסגרו מחוסר מימון, נלחם בחוסר הבנה של הישוב הישן הירושלמי ובעוינות החרדים. למרות הקשיים הוא יסד ב-1890 את ***"ועד הלשון"*** – הגרעין של "האקדמיה ללשון עברית".

1904 החל להוציא לאור את ***"מילון הלשון העברית הישנה והחדשה"*** – המפעל הגדול של חייו. הוא טיפח סגנון עברי פשוט ובהיר, רצה שהשפה הלאומית תהיה פשוטה, כדי שהעם יוכל להשתמש בה בחיי היום יום. הוא המציא אין ספור מונחים עבריים חדשים, השפה העברית כבשה לעצמה מלכתחילה מקום חשוב בבתי הספר הציוניים.

הברון רוטשילד: המושבות הראשונות נקלעו לקשיים כלכליים. חובבי ציון פנו לעזרה והברון נענה להם. הברון ביקש לשמור על עילום שם ולכן נקרא "הנדיב הידוע". כאשר הברון נוטל תחת חסותו את המושבות מתחיל "משטר אפוטרופסות" – רוטשילד שלח למושבות פקידים יהודים מצרפת. הפקידים היו משגיחים ומדריכים, הם ניהלו את כלכלת המושבות.

המתיישבים קיבלו קצבה חודשית והעסיקו ערבים בעיבוד כרמים. הפקידים זלזלו במתיישבים ודרשו מהם להישמע להם. הם שינו את ענף הייצור, במקום פלחה התרכזו בייצור יין. ללא הסיוע לא הייתה מתבססת ההתיישבות בארץ ישראל. (חיוב) אך שיטת הברון הביאה לאובדן העצמאות והיוזמה הפרטית של האיכרים שהעסיקו ערבים. (שלילה)

ד. התנועה הציונית במהלך מלחמת העולם הראשונה

הצהרת בלפור:

הצדדים הלוחמים באמצע מלחמת העולם ה – I נקלעו למצב של חוסר הכרעה, לכן נעשו ניסיונות של שני הצדדים לצרף אליהם מדינות וארגונים ככל האפשר. הניסיון זה, של הבריטים בא לידי ביטוי בהסכמה להקים יחידות צבאיות כמו הגדודים העבריים מצד אחד וגם בהסכמות לגבי התמורה למצטרפים. הצהרת בלפור היא מסמך בריטי שבו, יש מעין הסכמה והכרה בריטית באינטרסים של התנועה הציונית והיישוב היהודי להקים בית מולדת בארץ ישראל אחרי הניצחון על האימפריה העות'מאנית.

"הצהרת בלפור" - ב-2.11.1917 פרסמה ממשלת בריטניה את הצהרת בלפור, שהופנתה כאיגרת אל הלורד רוטשילד, שהיה אז נשיא הכבוד של הפדרציה הציונית באנגליה.

תוכן ההצהרה : ***"בריטניה רואה בעין יפה הקמתו של בית לאומי. הבית הלאומי יוקם בארץ ישראל. בריטניה תתאמץ להקל על השגת המטרה בתנאי שישמרו הזכויות הדתיות והאזרחיות של התושבים הלא יהודים בארץ. ההצהרה לא תפגע בזכויות היהודים במדינות אחרות".***

הקשיים שנובעים מניסוח ההצהרה

"בית לאומי" – מהו? לא ברור מהם גבולות הבית הלאומי האם על כל ארץ ישראל או חלק מארץ ישראל.

הביטוי "רואה בעין יפה" – האם פירושו תמיכה מרחוק או גישה אוהדת ממשית?

אין התחייבות ממשית. בהצהרה נאמר: "ותעשה כמיטב מאמציה להקל השגת מטרה זו".

האם זו הבטחה ברורה? מה פירוש להקל האם זו התחייבות?

הסיבות של בריטניה למתן הצהרת בלפור.

אינטרסים של בריטניה :

בריטניה הייתה מעוניינת לחזק את שליטתה במזרח התיכון, ולכן ניהלה משא ומתן עם גורמים הקשורים לאזור, הערבים, הצרפתים והיהודים.

ב 1917 מלחמת העולם הראשונה נכנסה למצב של קיפאון. שני הצדדים התחפרו בעמדותיהם מבלי יכולת להכריע ולסיים את המלחמה. שני הצדדים עשו מאמצים גדולים לצרף מדינות, עמים תנועות לאומיות כל אחד לצידו. בתקופה זו גברה התחושה, שבריטניה עשויה לנצח במלחמה אודות לניסיונות המוצלחים שלה לגייס תומכים לצידה.

ניתן לראות את פרסום הצהרת בלפור כחלק מפעילותה של בריטניה לשמר ולחזק את מעמדה במזרח התיכון.
צרוף ארצות הברית למלחמה – הבריטים חשבו, שהצהרה התומכת במאמצים הלאומיים של יהדות העולם ובראשה התנועה הציונית להקים בית מולדת בהכרת העמים, עשויה לסייע ולהפעיל לחץ מצד יהודי ארצות הברית על הממשל, להחליט להצטרף למלחמה לצד בריטניה וכך להכריע את המלחמה. ארצות הברית באותה עת נקטה במדיניות של בדלנות ודחתה ניסיונות להתערבות בענייני מדינות אירופה.

לחץ על רוסיה להמשיך להלחם לצד מדינות ההסכמה – רוסיה בתקופה זו עברה מהפכה פנימית להחלפת השלטון, המהפכה הקומוניסטית ונטתה לפרוש מהמלחמה. הממשל החדש ראה במלחמת העולם מלחמה מעמדית, שאינה משרתת את רוסיה. הבריטים האמינו שיהודי רוסיה מסוגלים להפעיל לחץ כדי להשאיר את הרוסים במלחמה. הצהרת בלפור עשויה לסייע בקידום מטרה זו.

ניסיון להקדים את גרמניה – הבריטים חשדו שהתנועה הציונית מנהלת במקביל משא ומתן עם גרמניה כדי לקבל את הסכמתה והכרתה בהקמת בית מולדת בארץ, ולכן הזדרזה להצהיר על תמיכתה ברעיון הציוני.

מעמדם המיוחד של היהודים, ומיקומם הגיאוגרפי העניק להם חשיבות רבה. יהודים רבים חיו בארצות הברית ובברית המועצות. לבריטניה היו אינטרסים במדינות האלו. ברית המועצות התכוונה לפרוש מהמלחמה בעקבות המהפכה ברוסיה. המשמעות לכך הייתה היחלשותה של ברטניה במלחמה. ברטניה ניסתה בדרכים שונות להשפיע על ארצות הברית להצטרף למלחמה. ליהודים נודעה חשיבות רבה להשפיע על השלטון ולשמור את האינטרסים של ברטניה. לכן הבריטים חשבו שהענקת הצהרה התומכת בלאומיות היהודית לאחר המלחמה תסייע להפסיק את המלחמה בניצחון ברור.

תגובת הערבים, הציונים והיהודים המִשְתָלבים:

תגובת הערבים: דחייה מוחלטת חשש לאיבוד ההזדמנות להקמת מדינת לאום ערבית בשטחי ארץ ישראל. הערבים בהמשך יפעלו בדרכים שונות בעיקר בדרכי אלימות להתנכל ולהפריע להתיישבות היהודית בארץ ישראל.
תגובת הציונים: שמחה והבנה שזו הדרך הנכונה, שילוב של פעילות מדינית לצד פעילות מעשית -ניצחון התפיסה הסינטטית. הצהרת בלפור מהווה נקודת מפנה , משום שגם יהודים שלא האמינו שהציונות תצליח לשכנע את מעצמות העולם להכיר בשאיפות הלאומיות של

היהודים הבינו שהסיכויים גוברים. הצהרת בלפור תהפוך לגורם בפני עצמו לעליה מייד לאחר מלחמת העולם הראשונה.

תגובת היהודים המשתלבים: שמחה מהולה בחששות. שמחה על הדרך המסתמנת, הקמת בית לאומי יהודי בארץ ישראל, מצד שני חששות שההישג יעיב על הישגיהם שלהם. הם ראו בהשתלבותם בחברות המקומיות הישג. הצהרת בלפור מאיימת להחליש את מעמדם , חשש מפני התעוררות גורמים שונים שיאיימו על השתלבותם ויבקשו להדיח אותם או לפגוע בזכויותיהם.

ה. קווי דמיון וקווי שוני בין התנועה הציונית ובין דרכן של תנועות לאומיות אחרות באירופה ובמאה ה-19.

הציונות היא התנועה הלאומית היהודית אשר קמה בתקופה בה פעלו תנועות לאומיות אחרות באירופה.

הציונות דומה במאפייניה לתנועות לאומיות באירופה

המטרה, לכל התנועות הלאומיות הייתה מטרה דומה,הקמת מדינה עצמאית שבה יוכלו לחיות בהתאם לתפיסתם.

מנהיגים, לכל התנועות הלאומיות היה מנהיג מודרני שסחף אחריו המונים. המנהיג היה אדם כריזמטי שהצליח לסחוף ולשכנע את האוכלוסיה לפעול במשותף כדי להגשים את המטרה.

גורמים מסייעים, מנהיגי התנועות הלאומיות כולם נעזרו במדינות חזקות אשר תמכו בהם כדי להשיג את מטרתן. שיתוף הפעולה היה על בסיס אינטרס משותף למדינה התומכת ולתנועה הלאומית.

לעומת זאת היו הבדלים בין הציונות לבין התנועות הלאומיות באירופה.

לאומיות, ההתנגדות בעם היהודי לתנועה הלאומית הייתה בעוצמה רבה יותר בהשוואה להתנגדות של תנועות אחרות, מכיוון שהאוכלוסייה שתמכה ברעיון הלאומי השתייכה למעמד הבינוני. בקרב היהודים מעמד זה השתייך למשכילים, לבורגנים ולמשתלבים בחברה הכללית. מסיבה זו החרדים מצד אחד והסוציאליסטים (הבונד) מצד שני, התנגדו לציונות כי ראו בה תנועה חילונית וחולמנית.

הגירה, בניגוד לעמי אירופה, היהודים ראו בהגירה בעיקר לארה"ב פתרון לבעיית הדחייה והאנטישמיות, לכן היה קושי לתנועה הציונית למשוך אליהם תומכים.

הפיזור היהודי, בניגוד לרוב העמים אשר ישבו במרוכז, היהודים היו מפוזרים על פני מדינות ויבשות שבניהם הבדלים רבים והקושי היה לרכז ולארגן אותה. נוסף לזאת הטריטוריה, אדמת המולדת, לא הייתה בידיהם.

דמוקרטיה, התנועה הציונית, מראשית דרכה פעלה בדרכים דמוקרטיות, תהליך גיבושה וארגונה התבסס על תהליכים דמוקרטיים, בניגוד לתנועות לאומיות שרק לאחר שסילקו את השליטים הזרים והשתלטו על אדמת המולדת התפנו לגבש ולארגן את מדינת הלאום.

חלק ב' | ערים וקהילות בימי הביניים

ב. העיר בעולם המוסלמי והקהילה היהודית בה

הגורמים שסייעו לייסודן של ערים באימפריה המוסלמית.

לעיר בחברה המוסלמית יש משמעות מיוחדת. תהליך הקמתן של הערים משקף את התפתחות האומה המוסלמית. המאמין המוסלמי עובר תהליך דומה לתהליך שהאומה המוסלמית עברה. מעבר מיחידות שבטיות המאמינות באלילים רבים לאומה אחת מלוכדת המאמינה באל אחד – מונותיאיזם, " האל הוא כביר, ומוחמד הוא שליחו". גם המאמין המוסלמי עובר תהליך בו הוא משתחרר מהקשרים האליליים, משפחתיים שבטיים ומצטרף לעדת המאמינים – לאומה המוסלמית. העיר משקפת את התהליך שעובר המאמין הפרטי והמאמינים המוסלמים בכלל, העיר היא המסגרת החדשה שבה דת האסלאם מוצאת את ביטויה. להקמת הערים המוסלמיות ולחשיבותן יש השפעה מהותית על התפתחות האומה המוסלמית.

מסורת מוסלמית, עליית האסלאם לוותה בתהליך של הקמת ערים. כבר במאה ה – 7 לסה"נ החל מוחמד לצרף את שבטי הנוודים במדבר לדת האסלאם. תהליך זה לווה בהקמת וחיזוק ערים. מוחמד היה בן למשפחת סוחרים בחצי האי ערב, במאה ה – 7 יסד את דם האסלאם על ידי פניה לתושבי עירו – מכה, לעזוב את האמונה האלילית שלהם ולהצטרף אליו ולדת החדשה – דת האסלאם. תושבי מכה דחו והתנכלו לו, עד שנאלץ לברוח מעירו. הוא עבר לאל-מדינה, עיר נוספת בחצי האי ערב, שם מוחמד הצליח יותר. המעבר של מוחמד ממכה לאל-מדינה נקרא היג'רה (לתהליך שעבר מוחמד בין הערים יש משמעות דתית באסלאם, שבה המאמין עובר – מהגר מהאמונה האלילית(פאגנית) לאמונה באללה (מונותיאיזם).
השלטון המוסלמי ראה בעיר גורם חשוב בהפצת הדת והתרבות המוסלמית. לכן הקימו ערים חדשות או הפכו בהדרגה את הערים הקיימות (למשל הערים דמשק וירושלים) לערים בעלות אופי ותרבות אסלאמית . העיר הייתה מרכז דתי תרבותי מוסלמי . בכל עיר היה מסגד מרכזי ששימש כמקום תפילה וכמקום התכנסות .במסגדים נישאו דרשות הקוראות למאמינים (למתפללים) להיות נאמנים לאסלאם ולשליטים המוסלמים .

היבט פוליטי, חלק מהערים הוקמו ביוזמת השליטים, כאמצעי לחיזוק השלטון המרכזי של החליפות. מוחמד הגיע להסכם עם השבטים על נאמנות וכך היה כל עוד היה בחיים. לאחר מותו היה ניסיון של ראשי השבטים להתנתק מיורשיו (ח'ליפים) או לשפר את הסכם הנאמנות. לאחר מות מוחמד הצליח בית אומיה להשתלט על יריביו וביסס את שלטונו בדמשק, שהייתה בירת הח'ליפות עד המאה ה – 8, ולאחר מכן השלטון עבר לבית עבאס והוא העביר את בירת הח'ליפות לבגדד, שהתקיים עד המאה ה – 12. האימפריה המוסלמית התרחבה מספרד במערב, דרך אפריקה עד מרכז אסיה. חלק מהערים התפתחו ממחנות צבא והפכו למרכזים עירוניים, מסחריים ותרבותיים. חלק הוקמו כערים חדשות וחלק התבססו על ערים קיימות. הערים היו כפופות לשלטון המוסלמי המרכזי.
השליטים נהגו לבחור לעצמם עיר בירה, ובערים האחרות הם שיכנו מושלים צבאיים אשר ייצגו את החליף והפעילו את סמכותו .

היבט כלכלי, האימפריה המוסלמית הייתה יחידה כלכלית גדולה שקישרה בין הים התיכון לאוקיינוס ההודי , כך התאפשרה פעילות מסחרית גדולה שכללה גם מסחר בינלאומי. העיר שימשה כמרכז כלכלי.

הערים הוקמו בדרך כלל על דרכי מסחר ולכן התפתח המסחר שסיפק לתושבים ולשליטים את מצרכי המזון , חומרי הגלם ומוצרי מותרות כמו אבנים טובות ,בדים יקרים וחרסינה . בערים התפתח מעמד ביניים ומעמד גבוה של סוחרים שיכול היה לתחזק את האימפריה המוסלמית ולעמוד בנטל המיסים לצורך מימון הוצאות השלטון, ובכך לחזק את האימפריה המוסלמית מהבחינה הכלכלית והצבאית .

ההתפתחות הכלכלית של הערים הפכה אותן למוקדי משיכה, וכפריים רבים היגרו לערים. האוכלוסייה בעיר גדלה מאוד וכך נוצר "מעגל קסמים" להמשך התפתחות וצמיחה כלכלית. דרכי המסחר העיקריות היו:

דרך הים, דרך האוקיינוס ההודי, שחיברה את הודו, סין ואת אפריקה. הסחורות הגיעו לעיר בצרה שבעירק ומהעיר בצרה הם הועברו דרך נהר החידקל לבגדד ולערים נוספות באימפריה.

דרך היבשה, שיירות של גמלים העבירו סחורות מבגדד לנישאפור שבאיראן ומשם למרכז אסיה ולסין .

השליטים ייחסו חשיבות רבה לערים ולכן דאגו לחזק ולפתח אותן ולהעניק לערים הקיימות אופי מוסלמי. החליפים השקיעו משאבים רבים על מנת לפתח ולחזק את הערים. הם טיפלו בתחזוקת מבני הציבור: המסגד המרכזי , בית המשפט , בתי הספר הגבוהים והשוק המרכזי. הם פיקחו על אספקת המים והמרחצאות, הם היו אחראים ניקיון ואחזקת הרחובות.

את הערים החדשות השליטים תיכננו בהתאם לאופי המוסלמי הרצוי. העיר חולקה לרובעי מגורים (שכונות מגורים) לפי קבוצות אתניות או לפי תעסוקה ומעמד כלכלי.

אם כן הגורמים להקמתן של ערים באימפריה המוסלמית הם: מחנות צבא שהוקמו בעקבות הכיבושים המוסלמים. במחנות אלו התיישבו בין היתר סוחרים ששרתו את החיילים ועם התבססותם התפתחו מרכזים עירוניים. נוסף לכך, השלטון הקים מרכזי שלטון לשליטה ופיקוח ומושב השליטים, הח'ליפים והאמירים, הקימו את מוסדות השלטון, מסגדים, שווקים רובעי מגורים להם לפמליות שלהם. גורם נוסף לייסודן של הערים המוסלמיות, מתייחס להקמת מרכזי מסחר לאורך צירי המסחר ברחבי האימפריה, תפקידם לטפח ולפתח את המסחר בין הים התיכון לבין האוקיינוס ההודי.

מעמדם המשפטי של היהודים בערים המוסלמיות

מעמד היהודים באימפריה המוסלמית התבסס על שני תנאים עיקריים:

תנאי עומר - מסמך משפטי מראשית האיסלאם המגדיר את התנאים של לא מוסלמי לחיות במדינה מוסלמית. יהודים הם "עם הספר" , הם צריכים לשלם מס ולהיות מושפלים. מסמך זה מקודש במשפט המוסלמי ולא בוטל באופן רשמי אף פעם.

השליט - השליט בכל מדינה מוסמך לפרש ולקבוע את מעמדם של נתיניו. היהודים הוגדרו כבני חסות (ד'ימים), שילמו מיסים (מס גולגולת, מס קהילות, חויבו בעבודות שרות, ציבוריות) ובתמורה זכו לחופש דתי ולקיום מערכת משפט עצמאית.

בין התקנות המשפילות, היו התקנות הבאות: איסור לרכב על סוסים , איסור על בניית בתי כנסת מפוארים וגבוהים יותר ממסגדים, יהודיים אינם רשאים להעיד נגד מוסלמי בבית משפט, יהודי לא יכול לרשת מוסלמי , יהודי לא יכול לשאת נשק ,יהודי לא יכול לעבוד בתפקיד פוליטי, דתי או צבאי, יהודי לא יכול להינשא לאישה מוסלמית ועל היהודי לשלם לשלטונות מס גולגולת (הג'יזיה) ומס קרקע (החראג'). בתמורה למיסים אלו זכו היהודים להגנה, והם נהנו מחופש דתי פולחני .

אוטונומיה קהילתית

היהודים כ"עמי הספר " נהנו מיתרון ביחס לעובדי האלילים שהתגוררו באימפריה המוסלמית. היהודים נהנו מחופש דתי ואוטונומיה קהילתית שמשמעותה: הנהגה עצמאית של הקהילה , ניהול מוסדות חינוך עצמאיים, כפיפות לשופטים ולמנהגים של הקהילה ורשות לנהל את ענייני המשפחה, האישות והדת לפי תורת היהודים ולפי ראות עיניה של הקהילה ורבניה. הקהילות היהודיות בארצות האסלאם היו תחת מרותן של הישיבות הגדולות בבל (סורא ופומבדיתא) והישיבה בארץ ישראל.

מעמד היהודים בפועל היה שילוב של הרצוי והמצוי

למרות מעמדם הנחות של היהודים, היחס אליהם היה מתחשב. מצד אחד שילמו את מס הגולגולת ואת מס הקרקע, ומצד שני על פי רוב התקנות המשפילות לא נאכפו על ידי השלטונות. היהודים כמעט ולא הוגבלו בעיסוקיהם הכלכליים , הם יכלו לגור היכן שרצו אבל, היהודים לרוב העדיפו לגור ברובע מגורים נפרד במסגרת הקהילה היהודית.

על פי רוב מצבם של היהודים תחת השלטון המוסלמי היה טוב. הם נהנו מחופש דתי פולחני והקהילה זכתה לאוטונומיה. יהודים הגיעו לצמרת ההנהגה הפוליטית, למשל בספרד המוסלמית: רבי חסדאי, אבן שפרוט ורבי שמואל הנגיד . יהודים שימשו כבנקאי חצר וזכו למעמד נכבד בכלכלה .

מאפייני הקהילה היהודית וההנהגה העצמית בארצות האסלאם

הקהילה היהודית נהנתה מאוטונומיה דתית ותרבותית מלאה. מעמד הד'ימי (בני חסות) של היהודים בארצות האסלאם היה כרוך, לא רק בהשפלות ובנחיתות מול המוסלמי, אלא כלל בתוכו גם אוטונומיה דתית ותרבותית שניתנה לקהילות היהודיות .
פירושה של אוטונומיה זאת היה : הנהגה עצמאית של הקהילה , ניהול מוסדות חינוך עצמאיים , כפיפות לשופטים ודיינים של הקהילה ורשות לנהל את ענייני המשפחה , האישות והדת לפי תורת היהודים ולפי ראות עיניה של הקהילה ורבניה.
התוצאה הייתה חוסר התערבות של השלטון המוסלמי בנעשה בקהילות היהודיות ואפשר צמיחתן של קהילות יהודיות ("דינא דמלכותא דינא").
קהילות יהודית כונו קהילות קודש. הקשר הראשוני של כל אדם היה לדתו, ולכן הנאמנות של היהודים הייתה מטבע הדברים ליהדות. היהודים ראו עצמם ערֵבים לגורלה של הקהילה.
מנהיגי הקהילה ראו את עצמם כמי שפועלים בשם של האל (השכינה) למען חברי הקהילה.
בין חברי הקהילה נשמרה תחושת שייכות ומחויבות האחד כלפי השני.

חיי הקהילה היהודית התרכזו סביב בית הכנסת. בית הכנסת שימש לא רק כמקום התפילה של הקהילה היהודית אלא גם כמקום התכנסות חברתית.
בבית הכנסת יכול היה חבר הקהילה לשטוח את טענותיו – אם הוא חושב שנגרם לו עוול ...(מותר לו להפסיק את התפילה בשל כך ...),מנהג זה נקרא "עיכוב תפילה" (מנהג זה גם מלמד על הערבות ההדדית שהייתה בין חברי הקהילה, כשלאחד מחברי הקהילה מפריע משהו , כולם מחויבים להקשיב לו ולנסות לעזור לו.
בית הכנסת שימש כמרכז קהילתי, שבו העבירו מידע, ערכו שמחות, קיימו תלמוד תורה לילדים ולמבוגרים.
תפקידי הקהילה היהודית היו: מתן שירותי הדת, הקמת ותחזוקת בתי מדרש ובתי כנסת, דאגה וסיוע ליתומים, לאלמנות ופדיון שבויים, הפעלת בתי דין, מינוי פקידי ציבור (מוהלים , דיינים , שוחטים , פרנסים ,חזנים , שמשי בית הכנסת ועוד). הנהגת הקהילה פעלה באמצעות איסוף תרומות ומיסים.

העיר באירופה הנוצרית והקהילה היהודית בה

העיר באירופה הנוצרית

1. הגורמים שסייעו לייסודן של ערים באירופה הנוצרית בימי הביניים.

האוכלוסייה העירונית הייתה מעמד עצמאי – המעמד העירוני .
אוכלוסיית אירופה בימי הביניים עברה תהליך של שינוי, שבבסיסו התמוטטות החברה הפיאודלית. העיר של ימי הביניים הפכה למרכז חשוב, שבו התרכזה הפעילות הכלכלית, הפעילות הדתית, הפעילות התרבותית. עד לתקופה זו העיר שימשה בעיקר כמרכז שלטוני, שבו ישבה שכבת ההנהגה: המלך, עוזריו, האצילים, אנשי הדת המרכזיים. במהלך ימי הבינים צמח מעמד חדש, מעמד הסוחרים. הם שינו את פניה ואת תפקידיה של העיר.
הגורמים לשינוי הזה היו:
שיפורים טכנולוגים: תהליכים ופיתוחים טכנולוגיים הגדילו את התפוקה החקלאית (סוג חדש של מחרשה ורתמה לבעלי החיים, שימוש בטכנולוגיות חדשות בברזל ומחזור תלת שנתי לזריעה). חידושים אלה והקמת טחנות המים וטחנות הרוח , הגבירו את כושר היצור החקלאי מעבר לצרכיה של האוכלוסייה הכפרית והשפיעו בהמשך על התפתחות הייצור בערים ובכך אפשרו את גידול האוכלוסייה בעיר.
שינויים דמוגרפים: החל מהמאה ה-9 החלה לגדול בהתמדה אוכלוסיית אירופה. אחת התוצאות הראשונות של גידול האוכלוסייה התבטאה בהגירה של איכרים רבים בשל מחסור באדמות לעיבוד, במקומות שאליהם היגרו האיכרים, התפתחו הערים. במשך ימי הביניים אוכלוסיית אירופה הוכפלה הן מגידול טבעי, הגירה מהכפר אל העיר.
מהפכה מסחרית: בין המאה ה-10 למאה ה-14 הפך המסחר לגורם מרכזי בהרגלי הצריכה של תושבי אירופה (המהפכה המסחרית). השינוי בחיי היומיום בכפר מכלכלה עצמאית המספקת את כל התוצרת למעבר לחברה הסוחרת בתוצרת, סחורות, ומוצרים בסיסיים. השגשוג המסחרי גרם למיני מהפכה, מהפכת המסחר. מדובר בפתיחת ערוצי מסחר שחצו את אירופה לאורכה ולרוחבה וקשרו בין חלקיה השונים, הגידול במסחר הביא לעוד התפתחות של הערים – ערים מסוימות נהפכו למרכזי ירידים, ותושביהן, הרוויחו מהתקבצותם של סוחרים מארצות שונות בעירם.
העיר של ימי הביניים שינתה את פניה לחלוטין, היא משכה קבוצות שונות, כמו כפריים שמאסו בחיי הכפר, אנשים משועבדים שביקשו להשתחרר מבעלי האדמות, מי שביקשו לקבל מעמד של " תושב חופשי", רוכלים סוחרים שהגיעו לעיר כדי לשווק ולהפיץ את מרכולתם. השינוי במעמדה של העיר בימי הביניים התאפשר בעקבות השילוב בין הצורך לענות על צורכי האוכלוסייה הגדלה, עודף בידיים עובדות בעקבות התפתחויות טכנולוגיות והתפתחות בתחום המסחר.

היחסים בין תושבי העיר ובין השלטון

המאבק של תושבי העיר לבין השלטון

הדפוסים השונים של מתן חירויות על ידי השליטים במקומות שונים

תהליכים חברתיים וכלכליים השפיעו על התפתחות חברה עירונית והרס החברה הימי ביניימית. החברה בימי הביניים הייתה קפואה מבחינה חברתית. הייתה הפרדה קבועה בין אנשים חופשיים לשאר האנשים שהיו "רכוש" של השליט, של האציל או של אחר.
הניידות (המוביליות- הניעות) החברתית החלה בעקבות: קבלת חירויות, הענקת חירויות, מאבק על חירויות (כיבוש חירויות).
במאה ה-10 נאבקו שליטי הערים לקבלת חירויות עבור התושבים בערים, עבור מתיישבים חדשים וגם עבור איכרים שברחו מאדוניהם בכפר. מאבקים אלו היו שלב ראשון בהתפתחות שלטון עצמי – אוטונומיה. כל עיר הייתה שונה מבחינת השלטון, הזכויות, החירויות למשל ערי איטליה שהתבססו על מסחר העניקו זכויות יתר לסוחרים על חשבון האצילים, ערי בריטניה העניקו זכויות לבעלי מקצועות נדרשים.
בערים החדשות היה קל יותר לקבל זכויות, משום שבהן היה צורך להגדיל את מספר התושבים, ולקבוע את הסדר החברתי (אמנה חברתית). לעומת זאת, בערים הוותיקות היה קשה יותר לקבל זכויות יתר משום שהסדר החברתי כבר היה קיים ומושרש.לעיתים התרחשו בערים אלו מאבקים נגד אדוני העיר, חלקם אלימים- על מנת להשיג את החירויות.

כיצד השיגו תושבי העיר את חירויותיהם?

בערים החדשות	בערים הוותיקות
אדוני העיר העניקו זכויות יתר למתישבים חדשים ולתושבים שיכולים לסייע לפעילות הכלכלית	התושבים נאבקו כדי להשיג זכויות יתר מאדוני העיר

החירויות הוגדרו במסמך (אמנה חברתית), שנקרא מגילת החירויות, והגדירו איזה זכויות יתר ניתנו לתושבים: הקלות במיסים, סמכויות שיפוט, זכות לסחור באופן חופשי,זכות לקבל מונופול על המסחר בעיר, זכות לקבל איכרים וצמיתים שנמלטו מאדוניהם- כאזרחי העיר לאחר שנה ויום. לעיתים העניקו המלכים לתושבי הערים חוזי שלום (מדובר בכתב זכויות ולא חוזה בין מדינות). חוזי שלום, הבטיחו לתושבים הגנה בשעת חירום וסמכויות שיפוט לחברי המועצה העירונית.

2. *המבנה החברתי בעיר*

האוטונומיה העירונית בימי הביניים התבססה על הקומונה (התארגנות של קבוצת אנשים במסגרת שיתופית כדי לקדם מטרות משותפות). מן הקומונות צמחו בהדרגה הקהילות העירוניות האוטונומיות. כל תושבי העיר והאזור שסביבה היו כפופים לסמכות השיפוטית של אדון העיר.במהלך התפתחות המעמד העירוני של העיר נקבע כלל חדש ההופך את יושב העיר לתושב לאחר שנה ויום. תושב זה הופך לאזרח חופשי. לפי כלל זה יכלו איכרים צמיתים לברוח אל הערים החדשות, לשהות בהן שנה ויום ובכך להשתחרר משעבודם לאדון. עם קבלת האוטונומיה העירונית , מעמדו של היחיד נקבע על פי החוק המקומי ולא על פי מוצאו החברתי-מעמדי. (ניידות חברתית)

ניידות חברתית, היא מעבר של יחידים וקבוצות ממעמד חברתי אחד למעמד חברתי אחר. הניידות החברתית התאפשרה בזכות הענקת חירויות על ידי שליטים ואדוני העיר או על ידי כיבוש חירויות של קבוצות ללא חירויות.

הודות לתהליך זה התהוותה החברה העירונית שכללה :

איכרים משועבדים שברחו מאדוניהם (צמיתים)- השתחררו מהשעבוד לאחר ששהו בעיר שנה ויום והפכו לאזרחים חופשיים.

"אזרח חופשי"

סוחרים עשירים- היו מודעים לכוחם מול אדוני העיר וביקשו אוטונומיה.

בישופים – בחלקם היו אדוני ערים בעלי סמכות כלכלית ושיפוטית.

אומנים- בעלי מלאכה, רוכלים ושוליות (מתלמדים) שהתאגדו בגילדות.

באוניברסיטה- התאגדות של מורים ותלמידים

אומנים

בנקאים

נשים

מעמד הנשים בעיר- הנשים בימי הביניים לא יכלו להשתתף בשלטון העירוני. נשים בדרך כלל לא בחרו ולא נבחרו למועצות העירוניות, לא הורשו ללמוד באוניברסיטה, לעיתים זכו לחינוך יסודי בבתי ספר שבהם למדו קרוא וכתוב וכמה מקצועות יסוד.נשים נחשבו לאזרחיות בעיר רק כאשר היו בעלות נכס עירוני, חברות בגילדה או שנישאו לאזרח העיר. הנשים השתתפו בחיי הכלכלה והייצור בעיר ואף שותפו בגילדות האומנים ובעלי המלאכה. מקצועות שאפיינו את הנשים היו בעיקר בענפי הטקסטיל- טווית חוטי משי,ייצור ארנקים מהודרים ועוד. נשים רבות היגרו לעיר כדי להיות משרתות וכך גדל מספרן בעיר.

3. העיר כמרכז תרבותי, חינוכי וכמרכז כלכלי

לצד התפתחותם של המוסדות העירוניים התפתחו קמו התאחדויות שונות המכונות קורפורציות. הקורפורציה הינה גוף המנהל את עצמו ומשמשת כגוף משפטי בפני עצמו. בין הקורפורציות ניתן למנות את הגילדות, האוניברסיטאות והקהילות.

אוניברסיטה כמרכז תרבותי חינוכי – (בלטינית- התאגדות) היא התאגדות של מורים ותלמידים שהתפתחו מבתי ספר שהתקיימו ליד כנסיות ומנזרים.

במהלך המאה ה -12 עם התפתחות העיר וגידול האוכלוסייה בה, גבר הרצון לרכוש ידע השכלה. בתי הספר הקיימים לא יכלו לספק צורך זה וכך הלכה והתפתחה האוניברסיטה.

כל עיר אופיינה בתחום הידע או בגישה הרעיונית שלה שהייתה הזהות התרבותית שלה.

האוניברסיטאות נוצרו בהדרגה כמו גילדות אחרות בימי הביניים. בדרך כלל ניתן לאוניברסיטה כתב זכויות . מקצועות בולטים היו לימודי משפטים ורפואה. האוניברסיטה הוגדרה כהתאגדות כנסייתית ולכן לא הייתה תלויה בשליט מקומי. שפת ההוראה הייתה לטינית, מסלול לימודים אחיד, הענקת תארים אחידים. האוניברסיטה שימשה כמרכז מקצועי, מסגרת חברתית, תרבותית ודתית בה היו נהוגים העזרה והערבות ההדדית.

האוניברסיטה הייתה גוף שרצה להשיג אוטונומיה כמו הקומונות העירוניות והקורפורציות השונות. היא נאלצה להתמודד עם שלטונות העיר ועם הבישוף המקומי. לעיתים הושגה האוטונומיה על ידי מאבקים אלימים. האוניברסיטאות השיגו בהדרגה את האוטונומיה המבוקשת וחבריה זכו לפטור מהמיסים העירוניים. האוניברסיטה העלתה את כבוד העיר ולכן הייתה רצויה בערים. כמו כן היא שימשה מקור חשוב להכנסה (השכרת דירות...)

גילדות – עם התפתחות המוסדות העירוניים החלו קבוצות שונות באוכלוסייה להתאגד על בסיס נושא משותף. בעלי מקצוע התאגדו בגילדה, שהייתה מסגרת שכללה את כל מי שעסק בתחום המקצוע, בכל הרמות החל מהסוחרים העשירים ביותר ועד הסוחרים הקטנים, בעלי מלאכה ופועלים.

מטרת הגילדה היא ליצור קבוצה של בעלי אינטרס משותף ולהגן על האינטרסים האלו, למנוע ניצול לרעה ותחרות לא הוגנת.

תהליך ההתפתחות של הגילדה החל, בהתאגדות סוחרים העוסקים במגוון רחב של מקצועות ולאחר מכן פעל להשגת חירויות או זכויות יתר ולבסוף ההתאגדויות התפצלו לגילדות של סוחרים ולגילדות של בעלי מלאכה. לדוגמה: גילדות של סוחרי צמר, של סוחרי יין, אופים...

תפקידי הגילדה היו ייצוג האינטרסים של חברי הגילדה במועצות העירוניות, בניהול משא ומתן, בקניית חומרי גלם או על שיווק מוצרים. נוסף לכך עזרו לחברי הגילדה בזמנים קשים, הגנו על זכויות חברי הגילדה, קבעו מכסת ייצור או מכירה לכל חבר גילדה, הם קבעו את

מסלול ההכשרה המקצועי, הם קבעו תנאים גם למי שאינו שייך לגילדה (שאינו תושב העיר) כיצד יפעל בעיר בתחום המקצוע.

הגילדות היו גם מסגרות חברתיות, הן דאגו גם לחייהם האישיים של חברי הגילדה, בדרך כלל לכל גילדה היה סמל משלה וקדוש נוצרי משותף שנחשב למגן על חבריה, נהגו לערוך פעילויות חברתיות משותפות. לעיתים גילדות הקימו בית ספר, קתדראלה או תרמו מבנה מפואר לעיר, סייעו לנזקקים ועוד.

הבנקאות בימי הביניים – בתחילת ימי הביניים החלפנות הייתה למעשה השלב הראשון בהתפתחות הבנקאות. החלפן היה המוסד היחידי שהמיר מטבעות, ששמר לאנשים כסף, שהשקיע במסחר ובהשקעות, שהעניק הלוואות לאנשים, ושימש זרוע ביצועית של השלטון לתשלום מיסים אגרות וכיוצא בזה.

מהמאה ה -10 ניתן לראות תהליך של התפתחות הבנקים בעקבות התפתחות המסחר. הבנקים החלו לצמוח והחליפו את החלפן בחלק מתפקידיו. הבנקים העניקו אשראי לאיכרים, לסוחרים זעירים, לבעלי מקצועות, למעמד הביניים, לעשירים לאצילים ולמשפחות המלוכה. בני המעמדות הנמוכים שמצבם הכלכלי היה נמוך לא השתתפו במסחר הבנקאי והמשיכו לעבוד עם חלפנים קטנים ובתי משכון (מעין שוק אפור).

בתי המשכון העניקו הלוואות בריבית גבוהה תמורת משכונות. ההמון שנא את המשכונאים וגם הכנסייה גינתה אותם, אבל בו בזמן נזקקו לו נואשות. בין המשכונאים היו יהודים רבים. באמצע המאה ה -14, בעקבות מגיפה קשה " המוות השחור" הצטמצמה מאוד הפעילות הכלכלית וכתוצאה מכך בנקים רבים התמוטטו ונסגרו. המשבר הכלכלי החמור גרם למועצות העירוניות לקחת על עצמן את ניהול הבנקים והמסחר. במאות ה -15 וה-16 עם הגיאות הכלכלית קיבל הבנק העירוני משמעות מיוחדת והפך להיות גורם מרכזי בהתפתחות המסחר.

הבנקים העירוניים המפותחים היו לאורך צירי המסחר באיטליה – גרמניה – הולנד – ספרד.

הקהילה היהודית בעיר הנוצרית,

1. המעמד המשפטי של היהודים בערים הנוצריות.

חברת ימי הביניים הייתה מורכבת מקבוצות שונות ולמעשה אי אפשר היה להתקיים מחוץ למסגרת קבוצתית מסוימת. היהודים היו מיעוט שחי תחת השפעת תרבות הרוב אך יחד עם זאת סירבו לקבל על עצמם את תרבות זו.

היהודים שמרו על שונות קהילתם בעיר בכך שגרו בשכונה נפרדת ומעמדם המשפטי היה שונה (היו רכוש המלך או "עבדי האוצר").

הקהילה היהודית הייתה סוג של קורפורציה- התאגדות. היהודים היו כפופים לאדון העיר שהעניק להם פריבילגיות (זכויות יתר) שנקבעו בכל עיר על ידי אדון העיר.

הזכויות שהוענקו לעירונים היו דומות לפריבילגיות שהוענקו ליהודים, והזכויות שהוענקו ליהודים, כמגזר עירוני, היו חלק מדפוס מתן הזכויות לעירונים בכלל. יחד עם זאת ההבדל ביניהן לבין הפריבילגיות היה שליהודים העניקו הפריבילגיות זכויות אבל גם הבטיחו את היבדלותם.

היהודים נחשבו ל"עבדי האוצר" (נחשבו לרכוש הקיסר) בניגוד לשאר יושבי הערים. כמיעוט דתי היו חשופים לעוינות מצד קבוצות שונות בעיר, ולא אחת נשללו זכויותיהם והוחרמו נכסיהם.

מעמדם המשפטי – "עבדי האוצר" מדגיש את תלותם של היהודים בקשרים בניהם לבין המלך ואת המשמעות של מעמדם כעבדי האוצר. בניגוד לקומונות הנוצריות ששאפו לאוטונומיה (שלטון עצמי) – קיומה של הקהילה היהודית היה מותנה בחסות המלך.

2. הדמיון והשוני בין הקהילה היהודית לקורפורציות אחרות שהתקיימו בערים.

כאמור, היהודים חיו בעיר כמעין קורפורציה (התאגדות). לבני הקהילה היהודית היה אזור מגורים משלהם, אישור לעסוק במסחר ובעיסוקים שונים, וזכויות משפטיות שונות שהוסדרו על ידי הפריבילגיות שהעניק להם אדון העיר.

<u>הדמיון</u>: כמו יתר הפריבילגיות, גם הקהילה היהודית שאפה לאוטונומיה.

כמו שהקורפורציה יכלה למנוע כניסת מהגרים לתוכה, גם הקהילה היהודית יכלה למנוע כניסתו של מהגר יהודי חדש לתחומה. זו זכות שניתנה לקהילה כדי למנוע תחרות כלכלית שהייתה עשויה לעורר מתחים חברתיים.

<u>השוני</u>: בניגוד לקורפורציות האחרות, שביקשו להתנתק מאדון העיר, היהודים חיפשו את קירבתו כדי לקבל את הפריבילגיות שביקשו ושהיו עשויות לאפשר סוג של אוטונומיה.

3. מאפייני ההנהגה של הקהילה היהודית באירופה הנוצרית

מבנה ההנהגה היהודית:

הקהילה היהודית הייתה גוף אוטונומי שהונהג על ידי "הקהל" – הנהגה מקומית (באשכנז). הנהגה זו ייצגה את חבריה וניהלה את ענייני הקהילה. ההנהגה היהודית הכריעה בענייני היהודים בקהילה. את סמכותה שאבה מעקרונות דתיים שגובשו באותו זמן.
בקרב יהדות אשכנז הלכה וגברה המגמה של התבססות שלטון "הקהל". כל זה קורה במקביל לגידול ולהתבססות של הקהילות.
חיי הקהילה היהודית הוסדרו באמצעות תקנות. מהמחצית השנייה של המאה ה-11 נתפסה חובת הציות לתקנות "הקהל". רש"י (ר' שלמה יצחקי, גדול חכמי התקופה) מבטא מגמה זו כאשר קבע "שאף אם יישבע אדם לעבור על תקנות ה"קהל", אין תוקף לשבועתו, ממש כשם שאין אדם יכול להישבע שלא לקיים את מצוות התורה".
כמו כן ההנהגה היהודית העצמית התבססה בדרך כלל על פריבילגיות שהעניק לה אדון העיר. הפריבילגיות העניקו ליהודים את הזכות למגורים במקום, למסחר , לעיסוקים שונים ולאוטונומיה משפטית.
תקנות הקהילה משקפות את האוטונומיה הפנימית שלה זכו היהודים והן באות לענות על צרכים שונים – דתיים, חברתיים-כלכליים – שיצרה מציאות החיים המשתנה.
הבעיה המרכזית שמעסיקה את היהודים בימי הביניים הוא קיומם בגולה.

לעיתים, הקהילות היהודיות באירופה יצרו תקנות משותפות לכמה קהילות הקרובות זו לזו, לדוגמה: תקנות רבנו גרשום מאור הגולה, שהיה ממנהיגי היהודים באשכנז, והוא קבע תקנות שנגעו לחיי היחיד ולחיי החברה והן חייבו מספר קהילות יהודיות באירופה. תקנותיו מוכרות כ"חרם דרבנו גרשום", והן כללו בעיקר שני איסורים שיצרו שינוי אמיתי במשפחה היהודית ובמעמד האישה: האיסור לשאת יותר מאישה אחת והאיסור לגרש אישה נגד רצונה. מי שהפר את תקנותיו הסתכן בחרם.
סמכויות האכיפה והענישה הוענקו לקהילה היהודית על ידי השלטון החיצוני כמקובל בחברה באותה תקופה. אבל הנהגת הקהילה ינקה את סמכותה המוסרית-דתית ממקורות יהודיים דתיים. מכוח זה הייתה לקהילה סמכות לתקן תקנות.
דוגמאות לאמצעי הענישה שהקהילה נקטה כדי לאכוף את סמכותה, תקנותיה: קנסות, מלקות, חרם. חלק מאמצעי הענישה מקורם בתורה שבכתב ובע"פ, וחלק מקורם בהשפעה תרבותית של הסביבה.

ד. עיר מדגימה, פראג

א. העיר פראג – כמרכז מדיני, כלכלי, דתי, חינוכי-תרבותי.

ביטויים למרכזיות של פראג בתחומים השונים.

העיר כמרכז מדיני

בשנת 1526 עברה השליטה בפראג למלכים מבית הבסבורג, ומשנת 1547 הייתה פראג לעיר הבירה של ממלכת בוהמיה והמרכז המנהלי שלה. בטירה בפראג ישב המושל המלכותי וכן החשובים שבנציגי המעמדות בבוהמיה. לקראת סוף המאה ה-16 העתיק בית המלוכה ההבסבורגי את משכנו מווינה לפראג, והעיר הייתה למקום מושבם של בעלי התפקידים החשובים ביותר בחצר המלכות ובממשל הבוהמי.

העיר כמרכז כלכלי

המעמד העירוני בפראג התחזק במהלך המאות ה-15 וה 16 והשתווה בעוצמתו למעמד האצילים בבוהמיה. בית העירייה שימש מרכז פוליטי, בית משפט עליון ובית דין לערעורים עבור כל בוהמיה.

הייצור והתפוקה של הגילדות עלה מאד וחודשה הפעילות בערוצי המסחר הוותיקים. נוצרו קשרי מסחר חדשים בין פראג לערים נוספות. במקביל לתהליך זה חל גידול באוכלוסייתה של פראג.

לאחר שאוחדו הערים הישנה והחדשה, נוצרה בעיה לשלטון ההבסבורגי. כזכור היה שלטון זה ריכוזי אך איחוד הערים יצר יחידה עצמאית שאיימה על שלטון זה. המלך פעל להפריד את הערים זו מזו. הוא לא רצה שהערים יהיו עצמאיות אלא כפופות ישירות למלך. כתוצאה מכך פרץ מרד המעמדות שתוצאותיו ידועות (ראה סעיף קודם).

כדי שהערים לא יתדלדלו, נאלץ המלך להחזיר לערים חלק מהפריבילגיות שלהן וכך הוחזרה להן הכנסתן וחלק מנכסיהם. רכוש הוחזר וזכויות שנלקחו הוחזרו והגילדות שוב תיפקדו. הערים בפראג נשארו כפופות למלך.

אובדן הכוח הפוליטי של הערים (אובדן הפריבילגיות) הביא לעלייה במעמדם של סוחרים, היזמים ואנשי הכספים . לאחר שפראג נעשתה מקום מושבו של מושל בוהמיה ושל הקיסר עצמו היא התפתחה למרכז צרכני חשוב והייתה מרכז דרכי מסחר בינלאומיים.הסוחרים התעשרו מאד והשפיעו על חיי העיר- השתלטו על גילדת הסוחרים של העיר והתקרבו אל אנשי חצר המלך.

העיר כמרכז דתי

במאה ה- 16 פורצות מלחמות דת . הכנסייה הקתולית היא השלטת ובראשה האפיפיור. ישנן כנסיו מקומיות שמתמרדות בכנסייה הקתולית. בתקופת המלך פרדיננד הראשון יש אווירה

משיחית חזקה ואילו בתקופתו של רודולף ה- 2 ישנה פתיחות רבה יותר . יש לציין כי בתקופה זו אין בחברת ימי ביניים אדם שאיננו דתי.

דוגמאות למלחמות דת בפראג:

המחאה של יאן הוס

במאה ה- 15 חי ופעל בפראג יאן הוס, שהיה כומר, מטיף והוגה דעות צ'כי.

הוס נהג לשאת דרשות שבהן תקף את הכמורה הקתולית והאשים אותה בניצול אמונתם התמימה של הנוצרים. הוס קרא לעריכת רפורמות בכנסייה הקתולית.(רצה של המאמינים ישתו מהיין ויאכלו מהלחם ולא רק הכמרים- "שני מינים")

הכנסייה הקתולית העמידה את יאן הוס לדין באשמת כפירה, והוא הוצא להורג ב- 1415.

ממשיכי דרכו נקראו הוסיטים.

הוצאתו להורג של יאן הוס הביאה לתסיסה בקרב ההוסיטים. הם הרסו כנסיות, תקפו נזירים וכמרים וזרעו הרס וחורבן בעיר פראג. ההוסיטים ניהלו מלחמות במטרה למנוע את הכתרתו של קיסר קתולי. רק ב- 1478 שב השלום לשרור בבוהמיה.

מרטין לותר מערער על יסודות האמונה הקתולית

בימי הביניים שלטה באירופה הכנסייה הקתולית שבראשה עמד האפיפיור.במאה ה- 16 הופיע נזיר בשם מרטין לותר, שטען כי כל המאמינים הנוצרים שווים בפני האל ואין צורך בתיווך הכמרים.תפיסתו של לותר הובילו למהפכה דתית שנקראה רפורמציה.במאה ה- 16 איבדה הכנסייה הקתולית ממעמדה ומכוחה.הנצרות התפצלה לכמה זרמים שנלחמו ביניהם על הכנסת שינויים בכנסייה.מלחמות הדת בין תומכי הרפורמציה למתנגדיה גרמו לשינוי במבנה הפוליטי והדתי של אירופה.ב 1555 הוסכם כי דת השליט היא הדת של מדינתו.

דו קיום דתי בפראג

השליטים לבית הבסבורג היו קתולים, אבל תושבי פראג ורוב האוכלוסייה בבוהמיה השתייכו לזרמים אחרים בנצרות. הדבר גרם למתיחות ולמאבקים דתיים.

העיר כמרכז חינוכי- תרבותי.

המתיחות הדתית והלאומית באוניברסיטת פראג

האוניברסיטה של פראג נוסדה בשנת 1348 על ידי קרל ה- 4, מלך בוהמיה .היא נקראת אוניברסיטת קרל, על שמו והיא אחת מן החשובות יותר במרכז אירופה.

מאז נוסדה האוניברסיטה של פראג ועד המאה ה- 15 היא הייתה מחולקת לקבוצות לפי השתייכות גיאוגרפית ולשונית- כל קבוצה כונתה בשם "אומה" – האומה הצ'כית, הסקסונית, הבווארית והפולנית ולכל אחת היה קול שווה בהצבעה.

נוצרה מתיחות בין האומות על רקע לאומי וגם על רקע דתי בין הפרופסורים הגרמנים שתמכו באפיפיור (קתולים) לבין הפרופסורים הצ'כים שהושפעו מתורתו של יאן הוס.(ההוסיטים)

המתיחות הגיעה לשיאה כאשר ניתנה עדיפות על בסיס לשוני לצ'כים והדבר גרם לעזיבתם של 650 אנשי סגל וסטודנטים גרמנים את אוניברסיטת פראג ואת בוהמיה בכלל.
במאה ה- 15 הפכה האוניברסיטה של פראג לאוניברסיטה הוסיטית (מאמיני יאן הוס).בעקבות הרפורמציה החלה האוניברסיטה לייצג את הזרמים הנוצרים הלא קתוליים. האוניברסיטה התפתחה במחצית השנייה של המאה ה- 16, עמדה בראש ההיררכיה של מוסדות החינוך בבוהמיה. הדע שנלמד באוניברסיטה לא נבע רק מהאידיאולוגיה הדתית ששלטה בה אלא נשאב גם מלימודים הומניסטיים אשר התבססו על לטינית ויוונית קלאסית.

הישועים מקימים בתי ספר תיכוניים

הישועים הם אלה שיצרו מסגרת לימודית חדשה: בית הספר התיכון.הלימודים בבתי הספר התיכוניים התנהלו בלטינית וגם ביוונית, וכללו קריאה בכתבי משוררים וסופרים רומיים ולימודי פיזיקה ופילוסופיה.
החינוך בבתי הספר של הישועים היה קתולי, אך הם עודדו גם תלמידים לא קתולים ללמוד אצלם, בתקווה שיחזרו אל האמונה הקתולית.חלק קבוע בפעילות הישועים היה ארגון הופעות חגיגיות שבהן הוצגו לקהל הרחב הישגי התלמידים במטרה למשוך את הציבור.
מיסטיקה ומאגיה בחצרו של רודולף ה- 2, האלכימאים מתיישבים בפראג.
חצר הקיסר רודולף ה- 2 שימשה מוקד משיכה למלומדים מכל רחבי אירופה.
החצר שילבה תפיסות מיסטיות ומאגיות שהיו חלק מאופי המדע באותה תקופה.
האלכימיה במאה ה- 16 הייתה צירוף של ידע מעשי בכימיה ובביולוגיה עם מחשבה פילוסופית על הטבע האדם והיקום. אלכימאים רבים בחרו להתיישב בפראג בשל האווירה הפתוחה ששררה בחצר המלכות של רודולף ה-2.
מדענים מתרכזים בפראג, התקדמות טכנולוגית בפראג.
בתקופת הקיסר רודולף ה-2 חיו בפראג מדענים רבים .
בתקופה זו השתכללה הטכניקה של הייצור והמיכון.חיבורים חשובים נכתבו בנושא כריית מתכות. הוצגו טכניקות חדשות בגידול דגים.התפתח כושר הייצור של שעונים ושל שעונים אסטרונומיים.
האמנויות בחצרו של רודולף ה- 2
רודולף ה- 2 הביא לפראג אמנים, ארכיטקטים, מוסיקאים ותכשיטנים.בארמונותיו נאצרו אוספים גדולים של חפצי אמנות, ואמנים צעירים שלמדו באיטליה ובארצות השפלה הוזמנו לפראג כדי לצייר ולפסל. בשנת 1602 הוכן במיוחד הכתר הקיסרי, שהיה מעוטר ב- 186 יהלומים ונחשב לאחת מיצירות המופת הגדולות של חצר המלכות.הכתר הקיסרי, שהוכן במיוחד על ידי האמן יאן ורמיין, נחשב לאחת מיצירות המופת הגדולות של חצר המלכות. הכתר היה עשוי משלושה מרכיבים מסורתיים: זר, מצנפת וראש - המסמלים שליטה, כוח והדר.

4. הקהילה היהודית בפראג

היחס של השלטון ושל תושבי פראג הנוצרית אל היהודים

היחס כלפי יהודי פראג במאה ה -16 היה מעורב, מצד אחד השלטון עודד את הנוכחות ואת הפעילות, בעיקר, הכלכלית של היהודים. מצד שני, אזרחי העיר – המעמד העירוני, ניסה לשכנע את השלטון לגרש את היהודים. למרות היחס הדואלי הזה, יהודי פראג נהנו מתנאים נוחים, וניתן לראות שיפור שהתבסס על הרחבת הפעילות הכלכלית והקשר החיובי עם שכבת האצולה הבוהמית – בית הבסבורג.

מעמדם המשפטי של היהודים השתנה במשך הזמן, והיה תלוי במתח בין ניסיונות השלטון לקָרֵב את היהודים לבין הניסיונות של האוכלוסייה העירונית הנוצרית לגרש את היהודים.

החל מהמאה ה -13 הוגדרו היהודים כ"עבדי המלך" ("עבדי האוצר"),היו נתונים למרותו של המלך וזכו להגנת המלך. מתקופה זו מעמדם של יהודי פראג כמו מעמד היהודים באירופה בכלל הוגדר בשורת צווים ותקנות, שהבדילו בינם לבין האוכלוסייה הנוצרית. המלך מקסימליַאן ה – 2 אישר ב 1567 מחדש את זכויות היתר , הפריבילגיות, של יהודי בוהמיה. כתב הפרבליגיות של יהודים אושר גם על ידי הקיסר רודולף ה – 2 בשנת 1577 וגם על ידי מתיאס.

היהודים, כעבדי המלך, זכו כמובן להגנת המלך, ניהלו ממשל עצמי בכל הנוגע לחיים היהודיים, הם היו כפופים לסמכותו של שופט מטעם הקיסר ולא לרשויות העירוניות. היהודים היו פתורים מתשלומי המיסים העירוניים. הקיסר הגן על היהודים מפני התקפות הגילדות הנוצריות.

האבחנה בין יהודים לבין נוצרים התבססה על: לבוש מיוחד ליהודים, עיסוק במקצועות מורשים ואיסור על גילוח זקנם. גם היהודים מצידם פעלו להבדיל את עצמם ולאפיין את החיים היהודים. באמצע

המאה ה – 12 התרכזו ברובע מיוחד, הרובע היהודי, שהוקם קרוב למרכז העתיק של פראג, ב 1270 הוקם בית הכנסת המרכזי אָלֶטנוישול ובית קברות ששימש גם קהילות אחרות בבוהמיה.

הרקע לגירוש היהודים- הפריחה הכלכלית של יהודי פראג עוררה את האוכלוסייה האמידה של פראג נגדם, משום שראו בהם מתחרים על מקורות התעסוקה. היהודים הואשמו באמצע המאה ה-16 בעבירות שונות, שהובילו לגירושם מהעיר. האשמות כללו עבירות: בעיסוק בלתי חוקי במטבעות, בריגול לטובת העות'מאנים, בשריפת ארכיוני המדינה, שבהם נשמרו מסמכים חשובים שפירטו את הפריבילגיות של אזרחי פראג. בעקבות הודאה של יהודי

באחריות לשריפה החליטה אספת המעמדות ב 1541 לגרש מיד את היהודים מבוהמיה. המלך פרדיננד ה -1 נאלץ לחתום על צו הגירוש. ניתן לראות את האוכלוסייה העירונית כגורם מרכזי בגירוש היהודים.

<u>הסיבות להחזרת היהודים</u> –בתוך כמה שנים נאלץ המלך לבטל את צווי הגירוש מפני שנקלע לקשיים בעקבות מלחמה עם הפרוטסטנטיים בגרמניה ונזקק לסוחרים היהודיים שמילאו תפקיד חשוב בהזרמת האספקה לצבא.
ב- 1567 ביטל המלך מכסימיליאן ה-2 את כל צווי הגירוש והחזיר את זכויות היתר של היהודים, כתוצאה מכך חזרו החיים היהודים בפראג לפרוח ומספר היהודים בה אף הוכפל. זכויות היתר ליהודים אושרו מחדש על ידי רודולף השני אשר הגן על הממשל העצמי של היהודים בכמה אופנים כמו- פטור ליהודים מתשלומי אגרות עירוניות והכפפת היהודים ישירות לקיסר, הגן על הקהילה היהודית מפני התקפות הגילדות.

הארגון המנהלי ומוסדות המרכזיים של הקהילה היהודית בפראג.
הקהילה היהודית בפראג הייתה גוף מרכזי, שדאג לכל צרכי החיים של היהודים בכל תחומי החיים. ראש הקהילה – היה אחראי לייצג את היהודים בפני הגופים העירוניים ובפני המלך. תפקידו העיקרי היה איסוף כספי מיסים ותשלומים. מציאות זו נשארה יציבה עד המאה ה - 16. בתקופה זו התחזק השלטון המרכזי בכל אירופה הוענקו פריבילגיות ליהודים, וכתוצאה מכך בוטל מעמד "עבדי המלך" וניתנה להם אפשרות לעסוק במגוון רחב של מקצועות. הפתיחות סייעה ליהודים לספק שירותים לבית המלוכה כמו: רפואה, מסחר, מלאכה, כספים וייעוץ. "יהודי חצר", הוא מעמד חדש של יהודים שהעניקו שירותים לחצר המלוכה. הבולטים שבהם היו: מרדכי מייזל, שהיה איש הכספים של המלך רודולף ה -2, ויעקב בשבי, ששרת את המלכים מתיאס ופרדיננד ה -2 (קיבל תואר אצולה). נוסף לתפקידם בחצר המלך הם הרגישו אחראים על הקהילה היהודית הם סייעו לקדם את ענייני היהודים אצל השלטון המרכזי, הם סייעו למשפחות נזקקות, לתלמידי ישיבה לנישואי עניים ולבניית מוסדות ציבור בתי כנסת, מגורים לנזקקים וכו'.

מבנה החברה היהודית בפראג

הקיטוב החברתי, ערבות הדדית
מספר היהודים בפראג עד אמצע המאה ה -16 עמד על כ 600 יהודים בלבד, הייתה זו קהילה קטנה. ההגבלות והמעמד המיוחד של יהודי אירופה הכתיבו את המבנה החברתי. בתוך הקהילה היהודית שרר לעיתים מתח בין קבוצות ממעמד חברתי שונה ובעיקר בין המיעוט העשיר ששלט בקהילה לבין מרבית תושבי הגטו העניים. כנהוג בימי הביניים האנשים העשירים ראו את עצמם אחראים על כל החברה כולל העניים, ולכן ניתן לראות כיצד

עשירי הקהילה פועלים למען החברה במתן סיוע כלכלי, בארגון נישואי עניים, בתשלומי המיסים הקהילתיים, בהקמת מוסדות ציבור, בתמיכת בתלמידי חכמים ובייצוג בפני השלטונות העירוניים והמלכותיים.
עשירי הקהילה היהודית התעשרו בעיקר באספקת שירותים, הלוואות, סחורות ותוצרת לשלטון המרכזי ובתמורה קיבלו זכויות יתר – פריבילגיות, שאפשרו להם להמשיך להתפתח ולהמשיך להתעשר הן בשווקים המקומיים והן בשווקים הבינלאומיים. עושרם הכלכלי ומעמדם החברתי בקרב השלטון הבטיח את מעמדם הבכיר גם בקהילה היהודית.
לעומתם, היהודים העניים נאלצו להמשיך ולחיות בתנאים הקשים בגטו בהתאם לתקנות והתנאים של ימי הביניים. אוכלוסיית הגטו נאלצה להתפרנס ולעבוד רק בתחומי הגטו, תחומי העיסוק נשארו חלפנות כספים, הלוואה בריבית ומסחר זעיר.
"יהודי החצר" - מרדכי מייזל
הקיטוב החברתי בין עשירים לבין עניים בקהילה היהודית בא לידי ביטוי במהלך המאה ה-16 בהתפתחות תופעת "יהודי החצר", כדוגמת מרדכי מייזל. מרדכי מייזל נולד למשפחה ותיקה בפראג, היו לו קשרים טובים מאוד עם חצר המלכות וארצות אחרות.הוא פעל רבות לקידום הקהילה היהודית. קשריו הטובים עם השלטון התבססו על סיוע כספי למלך רודולף ה -2 במלחמה נגד העות'מנים. נוסף לכך בנה מכספו את בניין העירייה בפראג ובתי חולים.
מרדכי מייזל לקח אחריות על הקהילה היהודית בפראג, תמך במשפחות עניות, השיא עניים, העניק הלוואות ללא ריבית לעניים, תמך ברבנים ובתלמידי חכמים, בנה בתי הכנסת, מקוואות וישיבות.